

Borbe za Kupres u travnju 1992. – prilog istraživanju

DAVOR MARIJAN

Hrvatski institut za povijest, Zagreb

Croatian Institute of History, Zagreb

E-mail: dmarijan66@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.47960/2712-1844.2026.12.133>

UDK: 355.48 (439.56Kupres)"1992"

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 29. travnja 2026.

Prihvaćeno: 29. lipnja 2026.

Sažetak

Borbe za Kupres u travnju 1992. bile su jedan od prvih velikih sukoba Hrvata i Srba u Bosni i Hercegovini, odnosno njihovih oružanih formacija koje su poslije nazvane Hrvatskim vijećem obrane i Vojskom Republike Srpske. Sukob je trajao tjedan dana i završio velikim hrvatskim porazom, jednim od najvećih u ratu. O tom sukobu prije četvrt stoljeća napisan je jedan od prvih radova na temu rata u Bosni i Hercegovini. Taj je rad pisan uglavnom na dokumentima Jugoslavenske narodne armije koje je Hrvatsko vijeće obrane zaplijenilo potkraj 1995. godine. U međuvremenu su postali dostupni novi dokumenti na temelju kojih je (uz objavljene knjige i sjećanja) moguće riješiti neke dvojbe i napraviti korak dalje u istraživanju bitke koja je imala mnogo veće značenje od onoga koje je izloženo u članku iz 2000. godine. Borbe za Kupres ne mogu se odvojiti od srpskih strategijskih ciljeva, kao što se ne mogu odvojiti od tri hrvatske obrane iz travnja 1992. koje su bile ključne za opstanak Bosne i Hercegovine.

Ključne riječi: Kupres; srpsko-hrvatski odnosi; rat u Bosni i Hercegovini; Jugoslavenska narodna armija; vojne operacije.

The Battles for Kupres in April 1992 – A Contribution to Research

Original scientific article

Received: 29 April 2026

Accepted: 29 June 2026

Summary

The battles for Kupres in April 1992 were among the first major clashes between Croats and Serbs in Bosnia and Herzegovina, that is, between their armed formations that would later become known as the Croatian Defence Council (HVO) and the Army of the Republika Srpska (VRS) respectively. After the referendum on the independence of Bosnia and Herzegovina, the Serbs began accelerated preparations for war, in which some of their strategic objectives, formally adopted in the first half of May 1992, can already be identified. The engagement in Kupres corresponded to the first of these objectives: the establishment of a territorial unit and demarcation from the other two peoples of Bosnia and Herzegovina. Most participants had no prior combat experience and were partly organised within the structures of the Territorial Defence and the light (partisan) brigades of the Yugoslav People's Army (JNA). Croats and Serbs disputed the position of Kupres within the future territorial unit as delineated by the plan for the internal reorganisation of Bosnia and Herzegovina, which had been negotiated on behalf of the European Community by the Portuguese diplomat José Cutileiro. The conflict on the Kupres Plateau began on 3 April and concluded on 10 April with a Serbian victory and a major defeat of the Croatian forces. The outcome of the fighting was largely determined by the material and technical resources of the JNA, which had been financed for decades by all citizens of Yugoslavia but ultimately transferred predominantly into Serbian hands. The Croats mitigated the consequences of their defeat and the Serbian pre-emptive attack by disrupting Serbian plans in southwestern Bosnia and establishing a continuous defensive line in that sector of the front. Ultimately, the battles for Kupres cannot be separated from the three Croatian defensive operations of April 1992, which proved crucial for the survival of Bosnia and Herzegovina.

Keywords: Kupres; Serbo-Croatian relations; the war in Bosnia and Herzegovina; Yugoslav People's Army; military operations.

Uvodna napomena

Prije četvrt stoljeća, 2000. godine u časopisu *Polemos* objavljen je članak "Borbe za Kupres 1992. godine".¹ Bio je to jedan od prvih radova pisanih na izvorima o problematici zadnjeg rata u Bosni i Hercegovini i općenito Domovinskog rata. S manjim dopunama, članak je objavljen i 2002. godine u knjizi *Smrt oklopne brigade*.² Članak je napisan uglavnom na dokumentima 30. partizanske divizije i Kninskoga korpusa Jugoslavenske narodne armije (JNA), i nekoliko memoarskih knjiga sudionika srpske nacionalnosti i upitne objektivnosti. S hrvatske strane korišteno je tek nekoliko dokumenata Općinskoga štaba Teritorijalne obrane Tomislavgrad i jedan opširan članak iz biltena 55. domobranske pukovnije Hrvatskog vijeća obrane (HVO) koji je napisan na temelju dokumenata Operativnog štaba Kupreške bojne,³ ali 2000. godine nisu bili dostupni za korištenje. No, sada se uvidom u te dokumente može detaljnije pojasniti uloga hrvatskih snaga u Kupresu do noći 6./7. travnja 1992. Ti su dokumenti pisani nakon bitke, potkraj svibnja 1992., što znači da sa sobom nose i opciju naknadne pameti, kao i obranu od kasnijih kritiziranja i pozivanja na odgovornost zbog poraza. Primarni izvori za razdoblje od 7. travnja do kraja borbi vrlo su oskudni. Postoji tek nekoliko dokumenata JNA, a s hrvatske strane još i manje, uglavnom kasnija izvješća i naknadna sjećanja. Izvornih hrvatskih dokumenata na temu bitke vrlo je malo, svega nekoliko i to uoči i u prva dva dana borbi. To su uglavnom dokumenti Općinskoga štaba TO Tomislavgrad i Stožera Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (dalje: HZ HB). Zapravo, od 6. travnja do kraja bitke zasad nije poznat nijedan relevantan dokument. Postoji poneko obavještajno izvješće koje se u ovom članku ne spominje zbog marginalnoga značaja. Zbog toga su postojeći i dostupni dokumenti hrvatskih formacija, koje su se tada još nazivale Teritorijalnom

¹ DAVOR MARIJAN, "Borbe za Kupres 1992. u travnju 1992.", u: *Polemos*, 5, Zagreb, 2000., str. 11-49.

² DAVOR MARIJAN, *Smrt oklopne brigade. Prilozi za istraživanje rata za Hrvatsku i Bosnu i Hercegovinu 1990.-1992.*, Naklada Zoro, Zagreb – Sarajevo, 2002., str. 83-136.

³ ANTE ČIČAK, "Kako smo branili Kupres", u: *Stožer, bilten 55. domobranske pukovnije HVO*, 1, Kupres, studeni 1994., str. 20-27.

obranom, a tijekom borbi preimenovane su u HVO, doista vrijedni i "raritetni". Nekoliko takvih dokumenata svojevremeno je objavio Slobodan Praljak na svojoj web stranici. Osim hrvatskih, u radu se razmatraju i novi izvori srpske provenijencije, dijelom iz Hrvatskoga memorijalno-dokumentacijskog centra Domovinskog rata, a dijelom iz fundusa dokumenata Međunarodnoga kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju – International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia (dalje MKSJ).⁴ Budući da je do sada objavljeno više radova, dijelom i sjećanja na temu borbi, uz bolje razumijevanje konteksta samo po sebi nametnula se potreba za novom obradom ove teme. Kod sjećanja su često problem točni nadnevc, pa su neka od njih kontradiktorna.

Kupres i njegova visoravan

Kupres je granično područje između krških polja jugozapadne Bosne, visokih gustom vegetacijom obraslih planina središnje Bosne i krševitih planina sjeveroistočne Hercegovine. Kroz Kuprešku visoravan prolazi veoma bitna prometnica Livno – Kupres – Bugojno koja povezuje Dalmaciju i središnju Bosnu. U vojnogeografskim promišljanjima JNA, Kupreška je visoravan percipirana kao područje moguće uporabe jačih zračno-desantnih snaga NATO saveza i povoljno područje za daljnji prodor u dubini Bosne i Hercegovine.⁵ Prema popisu stanovništva iz 1991. u općini Kupres živjelo je 9618 stanovnika od čega 4864 (50,6%) Srba, 3813 (39,6%) Hrvata, a 802 (8,3%) Muslimana.⁶ Hrvati su osporavali te podatke pa je to navodno bila jedina općina u Bosni i Hercegovini gdje popis stanovništva nije bio službeno verificiran.⁷ Srbi su imali relativnu većinu

⁴ Svi dokumenti (odnosno njihove kopije), kojima u ovome radu nije navedeno mjesto pohrane, pribavljeni su iz privatnog posjeda i predani u Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata.

⁵ *SFRJ: Regionalna vojna geografija II: Privremeni materijal (poverljivo)*, Centar visokih vojnih škola KoV JNA, 1987., str. 103-105.

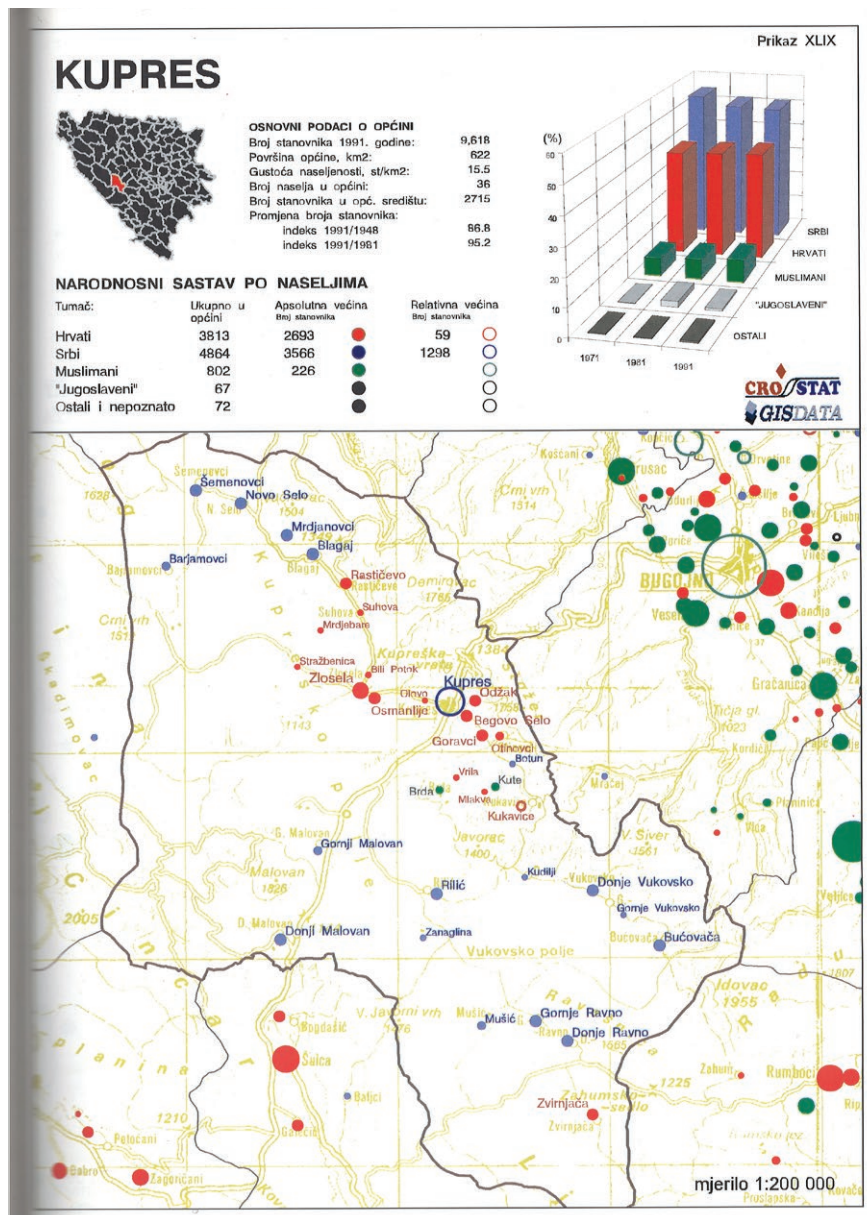
⁶ *Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima*, Državni zavod za statistiku, Zagreb, 1995., str. 19.

⁷ Podatak koji je Božo Rajić, predsjednik HDZ-a Kupres 1990.-1992., iznio na tribini o borbama za Kupres 7. studenoga 2014. u dvorani Matice hrvatske u Zagrebu.

u gradu, tj. gradiću, a u prigradskim selima Hrvati (Rastičevo, Suhova, Mrdebare, Stražbenica, Zlosela, Bili Potok, Osmanlije, Olovo, Odžak, Begovo Selo, Goravci, Otinovci, Vrila, Mlakve i Kukavice) i Muslimani (Brda i Kute). Sela naseljena Srbima su u sjeverozapadnom dijelu općine (Barjamovci, Šemenovci, Novo Selo, Mrđanovci i Blagaj), na njezinu jugu (Gornji Malovan, Donji Malovan, Rilić, Zanaglina, Mušić, Gornje Ravno i Donje Ravno) i na jugoistočnom dijelu (Botun, Kudilji, Donje Vukovsko, Gornje Vukovsko i Bućovača). Na samom jugu, odnosno jugoistoku općine uz Ramu, nalazi se Zvirnjača, selo s hrvatskim stanovništvom (slika 1).

Na višestranačkim izborima u studenom 1990. u Kupresu pobjedu odnosi Srpska demokratska stranka (SDS) iz čije je kvote Radivoj Duvnjak izabran za predsjednika skupštine općine, a Marinko Kontić za općinskoga poslanika u Skupštini Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine (SR BiH). Hrvatska demokratska zajednica (HDZ) bila je druga po snazi i u podjeli općinskih dužnosti prošla je lošije, no bolje od muslimanske Stranke demokratske akcije (SDA). Najistaknutiji predstavnik HDZ-a u tijelima vlasti bio je predsjednik Izvršnoga vijeća općine Ivan Ivić. No, najutjecajniji hrvatski političar bio je Božo Rajić, predsjednik HDZ-a Kupres i dopredsjednik Hrvatske zajednice Herceg-Bosne.⁸

⁸ Izvještaj o rezultatima izbora poslanika u Vijeće opština Skupštine SR BiH od 12. 12. 1990., *Službeni list SR BiH*, br. 42, Sarajevo, 19. 12. 1990.; Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 10, 14; DUŠAN MARIĆ, *Sinovi Vitoroga. Dnevnik ratnih događaja na Kupreškoj visoravni od 1991. do 1996. godine i ratni put Sedme kupreške motorizovane brigade Vojske Republike Srpske, sa spiskovima poginulih boraca i civila*, Samostalno izdanje autora, Velika Plana, 2017., str. 9.

Slika 1.

Kupreška visoravan pred rat

Kupreška je visoravan prvi put u fokus jugoslavenske javnosti došla u prvoj polovici svibnja 1991. kada je na njoj stacionirana jača oklopna

skupina JNA iz Mostara i Banja Luke. Iz Mostara je nakon trodnevne blokade na visoravan 9. svibnja stigao dio 10. motorizirane brigade, uglavnom oklopništvo. Taj je dio brigade tijekom marša prema srednjoj Dalmaciji 7. svibnja zaustavilo hrvatsko stanovništvo kod sela Polog na prometnici Mostar – Široki Brijeg.⁹ Radi njihove deblokade iz Banja Luke je poslana borbena skupina Školskoga centra Oklopnih i mehaniziranih jedinica sastavljena od tenkova T-72 i M-84 kojoj je prolaz blokiran iznad Šujice, nadomak Donjeg Malovana. Nakon trodnevne blokade i intervencije čelnih dužnosnika Bosne i Hercegovine, kao i poziva predsjednika Republike Hrvatske Franje Tuđmana, okončana je blokada u Pologu, a kolona JNA stigla je na Kupres. Opcija povratka u Mostar nije dolazila u obzir, dijelom zbog pitanja prestiža, a dijelom zbog shvaćanja da se slične blokade mogu očekivati i ubuduće na područjima s većinski hrvatskim stanovništvom. Brigadna je skupina stoga razmještena kod sela Donji i Gornji Malovan gdje su već bili tenkovi iz Banja Luke. S područja tih sela JNA je mogla preko Glamoča i Bosanskoga Grahova doći do Knina. Oklopni bataljun iz Banja Luke je 27. kolovoza preko Cincara i Glamoča prebačen u Knin, a oklopni bataljun iz Mostara 18. rujna. Preostali dijelovi 10. motorizirane brigade vraćeni su poslije u Mostar.¹⁰ To su bila premještanja snaga uoči napadne operacije JNA protiv Hrvatske koja je nekoliko dana poslije doživjela debakl i sa znatno manje ambicija nastavljena u prvoj polovici listopada. Osim s teritorijem s kojega je vođen rat protiv Hrvatske, Bosna i Hercegovina je u toj operaciji sudjelovala i s većim brojem vojnih obveznika u pričuvnom sastavu JNA i u postrojbama Teritorijalne obrane (TO). U tome su posebno participirali granični dijelovi Bosne i Hercegovine

⁹ O okolnostima slanja: DAVOR MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992. Rađanje države*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2017., str. 500-501.

¹⁰ Hrvatska, Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, fond 7, 9. korpus JNA (dalje: HR-HMDCDR-7): Komanda 9. korpusa, str. pov. br. 19-1320 od 27. 8. 1991.; HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, str. pov. br. 19-1454 od 18. 9. 1991.; HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, str. pov. br. 19-1458 od 19. 9. 1991.; BOJAN B. DIMITRIJEVIĆ, *Oklopne jedinice JNA 1945-1992*, Arhiv Vojvodine – Institut za savremenu istoriju, Novi Sad – Beograd, 2024., str. 387-388.

s većinski ili značajnim udjelom srpskoga stanovništva.¹¹ Prva etapa rata u Hrvatskoj okončana je primirjem između JNA i Republike Hrvatske, potpisanim u Sarajevu 2. siječnja 1992. Teritorijalne stečevine u Hrvatskoj srbijanski politički vrh namjeravao je zaštititi dovođenjem Mirovnih snaga Ujedinjenih nacija na crtu razdvajanja između JNA i srpskih pobunjenika s hrvatskim oružanim snagama.¹² Sarajevsko primirje otvorilo je pitanje opstanka krnje Jugoslavije i statusa Bosne i Hercegovine u njoj. Ta dvojba riješena je na referendumu održanom 29. veljače i 1. ožujka 1992. na kojem su Muslimani i Hrvati usmjerili republiku prema neovisnosti i definitivnom razlazu s krnjom Jugoslavijom, koja je već tada bila svedena na Srbiju i Crnu Goru. Srbima u Bosni i Hercegovini taj je izbor bio neprihvatljiv. Njima je minimum bila teritorijalna nacionalna jedinica, koju su kao srpsku republiku zapravo već proglasili 9. siječnja 1992. Referendum je drastično pogoršao sigurnosno stanje u Bosni i Hercegovini koje je ozbiljno narušeno već u drugoj polovici rujna 1991. kada počinje napadajna operacija JNA i Srbije protiv Hrvatske. Odmah po okončanju referenduma, početkom ožujka, u Bosanskoj Posavini počinju sukobi koji su početkom travnja eskalirali u otvoreni rat. Prije no što je "progovorilo" oružje, sraz se pokušavao izbjeći kroz pregovore o preustroju Bosne i Hercegovine u kojima je Europska zajednica ponudila plan koji je propao jer su ga potkraj ožujka odbili Muslimani.¹³

Mogućnost da rat zaobiđe Kupres bila je vrlo mala. U ožujku 1990., prije političkih promjena u Hrvatskoj i Sloveniji koje su nastale zbog poraza komunista na slobodnim izborima, političko čelništvo Srbije označilo je Bosnu i Hercegovinu kao teritorij za koji će se ratovati.¹⁴ Rast srpskog agresivnoga nacionalizma u drugoj polovici 1980-ih, posebice s političkim usponom Slobodana Miloševića, kao i slom Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990., u Srbiju je ponovno u optjecaj vratio ideju stvaranja države za sve Srbe, odnosno Velike Srbije, kako su je percipirale nacije na čiji se račun ta ideja planirala

¹¹ DAVOR MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana u Bosni i Hercegovini od 1992. do 1994.*, Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2018., str. 79-84.

¹² D. MARIJAN, *Hrvatska 1989. – 1992. Rađanje države*, str. 516-517, 551-553.

¹³ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, str. 43-51, 85-97, 121-122, 148-150.

¹⁴ BORISAV JOVIĆ, *Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika*, Politika, Beograd, 1995., str. 131-132.

realizirati. U toj je zamisli Kupres, kao mjesto sa srpskom većinom imao svoje "prirodno" mjesto. Kupres je graničio s općinama Livno, Tomislavgrad i Prozor u kojima su Hrvati bili većinsko stanovništvo te Bugojnom i Gornjim Vakufom u kojima su većinu imali Muslimani. U te dvije općine broj Hrvata nije bio zanemarljiv, posebice u Bugojnu u kojem je na izborima HDZ dobio najviše glasova.¹⁵ Na sjeveru i sjeverozapadu, Kupres je graničio s općinama Glamoč i Šipovo u kojima su Srbi imali izrazitu većinu. Srbi su u proljeće 1991. proglasili Kupres dijelom autonomne regije Bosanske krajine koja je okupljala općine s većinski srpskim stanovništvom u zapadnoj Bosni. Ta je regija bila preteča srpskih autonomnih oblasti koje su u BiH osnivane u jesen i zimu 1991.¹⁶ U studenom 1991., Kupres je postao i dio Hrvatske zajednice Herceg-Bosne (HZ HB) koja je osnovana zbog kolapsa republičkih tijela vlasti koja Hrvatima nisu mogla osigurati ni minimum sigurnosti.¹⁷ Općina Kupres tako je postala prostor prožimanja teritorijalnih interesa dva najbrojnija naroda. Kupreška je visoravan navodno bila jedna od tema razgovora u Grazu, u Austriji između Radovana Karadžića i Nikole Koljevića sa srpske strane i Zvonimira Lerotića i Josipa Manolića, izaslanika hrvatskoga predsjednika Franje Tuđmana. Sastanak je održan u sklopu pregovora o budućnosti BiH koje je u ime Europske zajednice vodio portugalski diplomat José Cutileiro, a koji su predviđali unutarnju podjelu republike na nekoliko entiteta. Na tom sastanku nije ništa dogovoreno, a obje su strane željele Kuprešku visoravan u svom budućem entitetu.¹⁸

Kupreški su Srbi pripreme za rat počeli u ožujku 1991. kada je u organizaciji Srpske demokratske stranke devet mladića poslano u selo Golubić kod Knina na jednomjesečnu obuku koju su organizirali pobunjeni hrvatski Srbi. Na primjeru svoga sela Blagaj, novinar

¹⁵ NEVENKO HERCEG – ZORAN TOMIĆ, *Izbori u Bosni i Hercegovini*, Sveučilište u Mostaru, Mostar, ²1999., str. 81.

¹⁶ Međunarodni kazneni sud za bivšu Jugoslaviju (dalje: MKSJ): Dogovor o udruživanju u Zajednicu opština Bosanske Krajine, maja 1991.; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, str. 47-48.

¹⁷ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, str. 48-49.

¹⁸ D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, str. 148; FLORENCE HARTMANN, *Milošević: Dijagonala luđaka*, Adamić, Rijeka – Nakladni zavod Globus, Zagreb, 2002., str. 236-237.

Dušan Marić koji je poslije bio i komandir Specijalne čete, dao je kronologiju stvaranja srpskih snaga. U vrijeme dok je JNA još bila na visoravni, 1. kolovoza osnovana je četa TO Blagaj s oko 170 teritorijalaca. Smotra čete izvršena je 11. kolovoza, a 25. kolovoza izvela je bojevo ciljanje na padinama Velikoga Vitoroga. Od 10. listopada Štab TO Blagaj organizirao je noćne straže prema Rastičevu i Zloselima, selima s hrvatskim stanovništvom. Slična aktivnost provedena je i u ostalim selima sa srpskim stanovništvom koje se organiziralo u sklopu TO čiji su Općinski štab držali u svojim rukama i čiji je komandant bio Zoran Duvnjak. Srpska TO Kupres uoči sukoba imala je oko 900 naoružanih ljudi. U Kupresu i Malovanu bile su po dvije čete TO, a po jedna četa u selima: Blagaj, Novo Selo, Ravno, Mračaj i Vukovsko, dok je u Riliću bio jedan vod. U Blagaju je 29. veljače od 51 teritorijalca osnovana Specijalna četa koja je 27. ožujka prevedena u sastav JNA. Od težega naoružanja srpske snage imale su više od 20 minobacača i nekoliko netrzajnih topova.¹⁹

Kupres je po vojnoteritorijalnoj podjeli JNA od kraja 1988. do kraja 1991. bio u zoni mjerodavnosti 1. vojne oblasti, a od siječnja 1992. godine 2. vojne oblasti. Na operativnoj razini bio je u zoni Sarajevskoga korpusa i Komande vojnog odsjeka Travnik.²⁰ Od kasne jeseni 1991. to nije bilo funkcionalno rješenje jer općine s hrvatskim stanovništvom udružene u Hrvatsku zajednicu Herceg-Bosnu nisu prihvaćale nikakvu suradnju s JNA, pa je Kupres bio "slijepo crijevo" u zoni Sarajevskoga korpusa i travničkog vojnog okruga. Nije isključeno i da je to bio jedan od povoda "Udruženju Srba iz Bosne i Hercegovine" da 17. siječnja 1992. Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu SFRJ uputi zahtjev za stalnim boravkom postrojbi JNA na području Kupreške visoravni radi sprječavanja genocida nad Srbima.²¹ Najkasnije u drugoj polovici veljače, Kupres je dodijeljen Banjalučkom korpusu

¹⁹ HR-HMDCDR-7: Izveštaj pukovnika Miodraga Sovilja o stanju jedinca 9. K i ŠTO Kupres. Izvješće je nedatirano i vjerojatno prilog dnevnog izvješća Komande 9. korpusa, str. pov. br. 4-1749 od 31. 3. 1992.; D. MARIĆ, *Šinovi Vitoroga*, str. 9-13, 16.

²⁰ HR-HMDCDR, fond Komande 1. brigade TO Glina: Komanda 10. korpusa, Pregled podele vojnoteritorijalnih organa, pov. br. 11/28-8 od 4. 2. 1992.

²¹ SMAIL ČEKIĆ, *Agresija na Bosnu i genocid nad Bošnjacima 1991-1993.*, Ljiljan, Sarajevo, 1994., str. 124.

i Komandi vojnog okruga Banja Luka. Nedvojben dokaz da je Kupres uveden u zonu Banjalučkoga korpusa jest zapovijest za borbu Komande 30. partizanske divizije od 4. ožujka 1992. Ta je divizija s naoružanjem i opremom u ljeto 1991. premještena iz Slovenije i uvedena u organizacijski sastav Banjalučkoga korpusa. U pitanju je bila laka divizija, namijenjena za borbu na teže pristupačnom teritoriju i koja je u JNA postupno zamijenila brdske brigade. Takve su divizije u miru imale tek malu jezgru s 30 do 50 osoba, a puni sastav imale su samo u ratu nakon mobilizacije pričuvnoga sastava. Kadrovska baza za mobilizaciju divizije u jesen 1991. planirana je u zapadnoj Bosni da bi početkom ožujka 1992. bila pomaknuta prema središnjoj Bosni i općinama: Bugojno, Donji Vakuf, Jajce, Ključ, Kotor Varoš, Kupres, Mrkonjić Grad, Skender Vakuf i Šipovo. Divizija se u organizaciji sastojala od: Komande s prištabnim jedinicama, tri partizanske brigade (1., 13. i 19.), 30. minobacačkoga bataljuna 120 mm i 30. tovarne čete. Komanda divizije bila je u Kuli kod Mrkonjić Grada, a komandant pukovnik Stanislav Galić.²² Na području općina Bugojno, Donji Vakuf i Kupres planirana je do 11. ožujka mobilizacija i ustrojavanje 19. partizanske brigade čija je komanda bila u Donjem Vakufu, a komandant potpukovnik Milivoje Kostić. Prvi bataljun planirao se mobilizirati na području grada Kupresa, drugi u području Bugojna, a treći u području Komara kod Travnika. Brigada je s mobilizacijom i prevođenjem TO u JNA veoma kasnila te je počela tek potkraj mjeseca, pa i tada sa slabim učinkom. Od 26. ožujka Komandi 19. brigade bio je podređen bataljun TO Malovan, a dvije čete TO u Kupresu 29. ožujka uvedene su u sastav 1. bataljuna. U gradu je tada mobilizirano 200 vojnika koji su već prije bili naoružani.²³

²² HR-HMDCDR, dokumenti HVO, kut. 10028: Komanda 5. korpusa, Formiranje i popuna premeštenih jedinica u zoni 5. K, naređenje, str. pov. br. 15-163 od 3. 9. 1991.; HR-HMDCDR, dok. HVO, kut. 10022: Komanda 5. korpusa, Naređenje za izvršenje mobilizacije, str. pov. br. 12-456 od 19. 9. 1991.; Zapovest za izvođenje borbenih dejstava komandanta 30. partd od 4. 3. 1992. (Krajina-92); Komanda 30. partd, Situacija u zoni odgovornosti 30. partd, SP br. 558-1 od 29. 3. 1992.

²³ Zapovest za izvođenje borbenih dejstava komandanta 30. partd od 4. 3. 1992. (Krajina-92); Slika 1 u ovom članku; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-46 od 17. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-53 od 22. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-54 od 23. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Naređenje, SP

U odnosu na Srbe, kupreški Hrvati su s vojnom organizacijom kasnili nekoliko mjeseci. Njihove pripreme za nadolazeći rat počele su temeljitije u rujnu 1991. osnivanjem Kriznoga štaba HDZ-a Kupres koje je imalo sedam članova u kojem je Marko Vila bio na čelu vojnog dijela štaba. Mjesec dana poslije štab je razdvojen na Općinski krizni štab HDZ-a i Operativni štab TO Kupres zadužen za vojno-stručni dio pod zapovjedništvom Kriznog štaba, odnosno njegova Predsjedništva. Do početka rata, štab je radio ilegalno, sastojao se na raznim mjestima bez vođenja evidencije o tim sastancima. Na temelju raspoloživoga ljudstva Štab je na teritorijalnom načelu osnovao postrojbe u selima oko Kupresa i samom gradu. Zbog geografskog i etničkoga položaja, selo Zvirnjača uključeno je u sustav obrane susjedne općine Prozor u kojoj je hrvatsko stanovništvo bilo većinsko. Početkom studenoga sve hrvatske postrojbe združene su u Kuprešku bojnu koja je imala 569 ljudi. Uoči sukoba Bojna je bila naoružana s 500 automatskih, poluautomatskih i brzometnih pušaka i automata četiri različita kalibra, 150 lovačkih pušaka i karabina, sedam puškostrojnica M-53, 10 minobacača kalibra 60 i 82 mm, četiri netrzajna topa kalibra 75 i 82 mm, 33 raketna ručna bacača raznih kalibara uključujući i deset jednokratnih ("zolja") te jednoga lansera za protuoklopne rakete "maljutka" s 18 raketa. Bojna se sastojala od: Zapovjedništva s podstožernim desetinama, specijalnoga protudiverzantskog voda, prateće satnije, samostalnog voda Rastićevo te četiri satnije: Zlosela, Osmanlije, Kupres i Gornji Kupres. Zbog nesuglasja i samovolje pojedinaca, prateća je satnija početkom ožujka transformirana u dva prateća voda i protuoklopni vod. U osnivanju postrojbi bilo je problema s pojedincima koji se nisu slagali s politikom HDZ-a, zbog neposjedovanja naoružanja ili neprihvatanja imenovanih zapovjednika. Uslijed primjedbi na imenovanje pojedinaca na zapovjedne dužnosti zapovjednici u Kupreškoj bojni odabrani su tajnim glasovanjima.²⁴

Osjetljivo političko-sigurnosno stanje utjecalo je na način izvođenja obuke koja je od rujna 1991. do ožujka 1992. realizirana bez izlaska

br. 531-1 od 25. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-56 od 25. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 1-1/92 od 26. 3. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 13, 18.

²⁴ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 1-5, 12-15.

na teren, u zatvorenim prostorijama. Zbog slabijeg odziva dio obuke ponovljen je u nekim postrojbama. Obuka je bila na temu sanitetskoga zbrinjavanja, protuoklopnog naoružanja i sredstava veze. U veljači i ožujku obučene su 43 osobe u Nastavnom centru HZ HB. Operativni štab izveo je i obuku zapovjednika satnija i samostalnih vodova, a oni sa svojim podređenima. U ožujku je dobiveno odobrenje za izvođenje obuke na terenu u sklopu koje je obavljeno i bojevo ciljanje iz pješačkoga naoružanja, pokazno ciljanje s minobacačem 60 mm, tromblonskom minom i ručnom obrambenom bombom. Ciljanje je pokazalo da je pribavljena pošiljka od 100 tromblonskih mina neispravna. Ciljanje s netrzajnim topom, minobacačem 82 mm i ručnim raketnim bacačima nije izvedeno zbog malih količina mina i raketa. Na inicijativu Operativnoga štaba iz Gruda došli su zapovjednik Stožera HZ HB pukovnik Ante Mikulić i potpukovnik Tomislav Sučić. Zajedno s užim dijelom Operativnoga štaba obišli su teren nakon čega je dogovoreno da se obrana organizira u području Rastićevo – Grbešina dolina – Mrnjašica – Mrdebare – Stražbenica, a pričuveni položaji budu na crti: Juriči – Glavice – Kuk.²⁵

U susret ratu

U drugoj polovici veljače 1992. međunacionalne su tenzije na kupreškoj visoravni veoma porasle, kao i u većem dijelu BiH. Od 15. do 25. veljače trećina ljudstva Kupreške bojne bila je angažirana na motrenju, izviđanju i osiguranju objekata i ljudstva u svojim zonama mjerodavnosti. Pričuveni sastav policije nadzirao je promet u Rastićevu, Zloselima, Goravcima i gradu Kupresu.²⁶ U večernjim satima 29. veljače dogodio se prvi ozbiljni incident. Pripadnici Kupreške bojne kod Zlosela zaustavili su konvoj od pet kamiona i jednoga terenskog vozila JNA koji je došao iz smjera Šipova. U četiri kamiona bila je humanitarna pomoć, a u petom oružje za selo Vukovsko. Pošiljka je poslana iz Beograda i imala je pratnju iz Srbije. Nije jasno je li oružje bilo iz zaliha JNA ili Teritorijalne obrane Srbije. Vođa skupine, zastavnik JNA rodom iz Vukovskoga nije dopustio pregled tovara, a hrvatska

²⁵ *Isto*, str. 5-6, 8-9.

²⁶ Komanda 30. partd, Stanje bezbednosti na teritoriji, str. pov. br. 476-1 od 19. 3. 1992.; Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 6.

strana je zbog toga blokirala konvoj. Time je incident prijetio da pre-raste u oružani sukob jer su Srbi iz susjednoga sela Blagaja zaposjeli crtu prema Rastičevu i postavili minobacače na položaje, a poslije su kao znak upozorenja ispalili i jednu minu u prostor između Zlosela i Mrđebara. Srbi su uz to blokirali promet u Donjem Malovanu kao i u selu Čipuljići na prometnici Bugojno – Kupres. Kriza se rješavala na sastanku rukovodstava triju nacionalnih stranaka. Nakon konzultacija s predsjednikom HZ HB, Stožerom HZ HB i predsjednikom HDZ BiH, kriza je okončana odlukom da se dopusti povratak konvoja natrag u smjeru odakle je došao, što je i učinjeno 1. ožujka. No oružje je istoga dana preko Donjeg Vakufa i Bugojna isporučeno u Vukovsko.²⁷ Dok je konvoj stajao u blokadi kod Zlosela njegova je posada dobro osmotrila ponašanje pripadnika Kupreške bojne. Na smjeru Kupres – Zlosela – Rastičevo uočeno je devet ophodnji u prosjeku s oko 10 ljudi, koje su bez ikakve osnove nazvane Hrvatskim obrambenim snagama (HOS-a) i Zborom narodne garde (ZNG-a), s tri cestovne prepreke i dva protutenkovska minska polja. Ljudstvo na preprekama u Zloselima ocjenjeno je vrhunski mobilnim i koordiniranim uz dojam da su na profesionalnoj razini. U selu Rastičevu uočeno je da Hrvati imaju stalne ophodnje koje izviđaju i motre teritorij. Zaključeno je i da hrvatske snage imaju dobru organizaciju vatrenoga sustava.²⁸

Spomenuti incident dogodio se tijekom referenduma o neovisnosti Bosne i Hercegovine nakon kojeg se stanje u republici konstantno pogoršavalo. Pozitivan ishod značio je i kraj srpskoga nadanja da će Bosna i Hercegovina biti dio nove, treće Jugoslavije s Crnom Gorom i Srbijom. Armija je brzo reagirala pa su već 4. ožujka dijelovi Banjalučkoga korpusa počeli pripreme za novi rat u zoni svoje mjerodavnosti po planu "Krajina-92". Razrada plana na razini divizije podrazumijeva da su operativne (korpusi) i strategijske komande (vojne oblasti) prije najmanje dan ili dva dale nalog za takve zadaće, kao i da su ih same malo prije dobile od Generalštaba OS SFRJ koji je pripreme za opciju srpske države bez Bosne i Hercegovine počeo najkasnije u prosincu 1991.²⁹

²⁷ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 7; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 12.

²⁸ Komanda 30. partd, Stanje bezbednosti na teritoriji, str. pov. br. 476-1 od 19. 3. 1992.

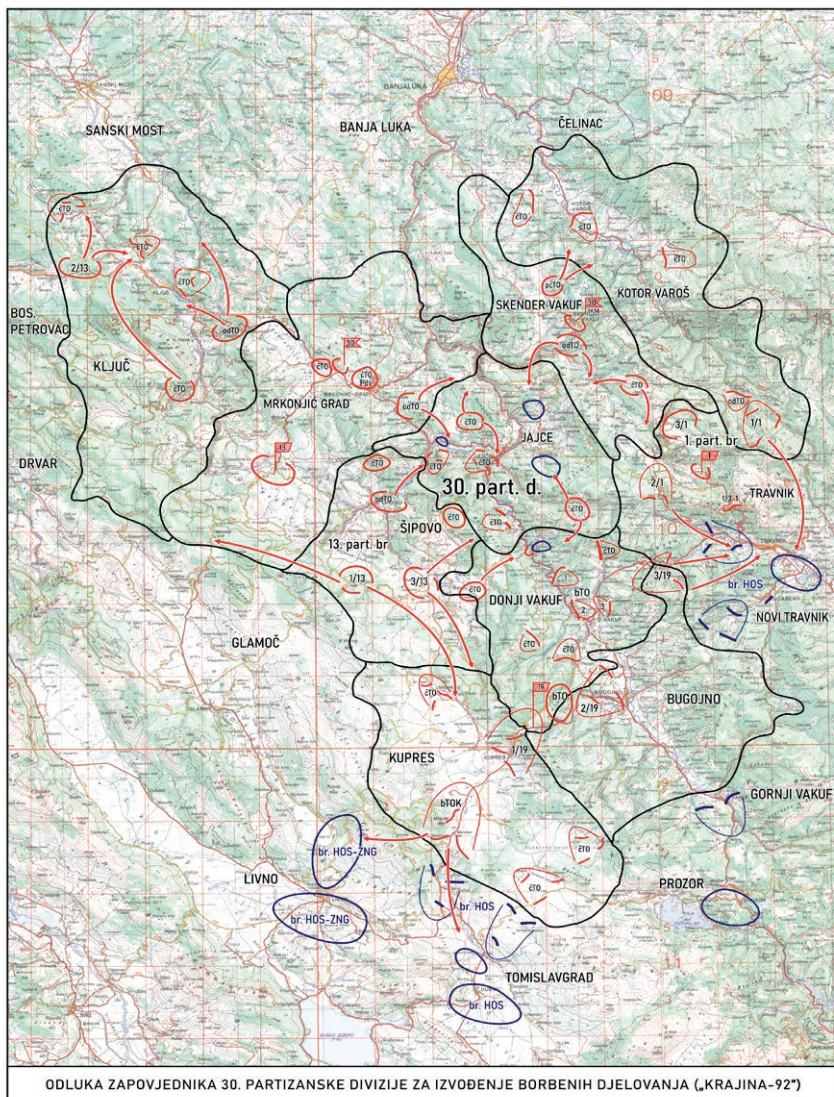
²⁹ B. Jović, *Poslednji dani SFRJ*, str. 420-421.

Zadatak 30. partizanske divizije bio je da nakon mobilizacije pričuvnika i njihove kraće izobrazbe zaposjedne Jajce, Kuprešku visoravan, dolinu Vrbasa, dio doline Lašve i bude spreman za napad na Livno i Šujicu. U regiji je bilo bitno spriječiti korištenje prometnice Split – Kupres – Travnik i zauzeti industrijske i namjenske kapacitete vojne industrije u dolinama Vrbasa i Lašve. Za provedbu zapovijedi bilo je nužno mobilizirati sve ustrojbene dijelove Divizije: 1. partizansku brigadu na širem područja Vlačića, 13. partizansku brigadu s područja Baraća, Ključa, Mrkonjić Grada, Šipova i Jajca te 19. partizansku brigadu s područja općina Kupres, Bugojno i Donji Vakuf.³⁰ Zadatak Komande 19. partizanske brigade bio je da do ponoći 10./11. ožujka mobilizira brigadu, a potom s dijelom snaga na Kupreškoj visoravni zaposjedne Donji Malovan, Ravno i Kupreška vrata. Dio snaga planiran je za osiguranje prema Tomislavgradu, Livnu, Gornjem Vakufu i Travniku.³¹ Zapovijed je bila konfuzna s terminologijom o zaštiti naroda i sprječavanju međunarodnih sukoba koja je već u ratu u Hrvatskoj bila besmislena, no u JNA i dalje u uporabi. Njezin puni smisao bolje se vidi iz popratnoga radnog zemljovida na kojem su i grafički prikazani zadatci divizije (slika 2). U širem smislu zadaća 30. partizanske divizije bila je zaposjesti dio jugozapadne i središnje Bosne i zaokružiti kompaktno područje pod svojim nadzorom naspram teritorija na kojem je hrvatsko i muslimansko stanovništvo bilo većinsko. Mobilizacijom pričuvnoga sastava JNA je zapravo planirala ovladati što većim prostorom bez borbe pa je ta radnja tretirana kao element borbenog poretka. S tom je zapovijedi Divizija počela provedbu svoga dijela plana "Krajina-92", za kojeg možemo tvrditi, s velikom dozom sigurnosti, da je bio plan djelovanja Banjalučkoga korpusa JNA u stvaranju nove srpske države. U ožujku je postojao i plan "Drina" Tuzlanskoga korpusa JNA što je pokazatelj načina na koji je JNA reagirala nakon što su Muslimani i Hrvati na referendumu, nekoliko dana prije, glasovali za neovisnost BiH. Ti planovi pokazuju postojanje većega strategijskog srpskog plana prije nego što je te ciljeve Narodna skupština Republike srpskog naroda BiH usvojila 12. svibnja 1992. u Banjoj Luci. Plan "Krajina-92" uklapa se u prvi strategijski cilj

³⁰ Zapovest za izvođenje borbenih dejstava komandanta 30. partd od 4. 3. 1992. (Krajina-92).

³¹ *Isto.*

bosanskohercegovačkih Srba, državno razgraničenje od druga dva naroda u Bosni i Hercegovini.³²

Slika 2 (izradio Tomislav Kovačić)

³² DAVOR MARIJAN, *Slom Titove armije: JNA i raspad Jugoslavije 1987. – 1992.*, Golden marketing – Tehnička knjiga – Hrvatski institut za povijest, Zagreb, 2008., str. 375-378; D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, str. 85.

Općinski štab TO Kupres kojega su nadzirali Srbi s dvije čete mobiliziranog ljudstva iz sela Malovan, Rilić i Ravno rasporedio se uz glavne prometnice koje je nadzirao povremenim punktovima. Taj je štab 5. ožujka 1992. od Komande Banjalučkoga korpusa JNA zatražio popunu oružjem i opremom za svoje dvije čete koje su smatrali slabo opremljenim. One su po njihovu mišljenju bile i "prve na udaru" nasuprot "jako dobro naoružanih i opremljenih snaga HOS-a iz Šujice i Duvna".³³ Stav o dobro "naoružanim i opremljenim snagama HOS-a" vladao je tada na svim razinama JNA i srpske TO. Koliko su bile loše obavještajne procjene postrojbi JNA, vidi se i iz zapovijedi komandanta 30. partizanske divizije od 4. ožujka, prema kojoj je u Tomislavgradu bila brigada HOS-a jačine 3000 vojnika, a u Livnu dvije brigade ZNG jačine 5000 ljudi i bojna od 500 vojnika HOS-a. U području oba Travnika "uočena" je brigada od oko 3000 vojnika HOS-a. Vrhunac priviđanja je podatak da su u Livnu primijećena četiri tenka tipa "Leopard", od oko 100 koliko je smatrano da ih ima u Republici Hrvatskoj.³⁴ Hrvatska ni danas nema taj tip tenka, a u Livnu, Tomislavgradu i općinama zapadne Hercegovine u ožujku 1992. bili su pojedinci i manje skupina iz sastava Specijalnih postrojbi Glavnoga stožera Hrvatske vojske (GS HV) čija je glavna zadaća bila izobrazba hrvatskog stanovništva za rat koji se smatrao neizbježnim i ustrojavanje prvih postrojbi. To su uglavnom bili pripadnici bojni "Zrinski" i "Matija Vlačić".³⁵ Prema nekim tvrdnjama na tom području bila je i skupina pripadnika brigade Vukovarskih veterana.³⁶ Kao i u Kupresu i u tim je općinama oružje pribavljeno na razne načine, a uglavnom se radilo o minobacačima, protuoklopnim

³³ OpŠTO Kupres od 5. 3. 1992., Zahtjev za popunu jedinica TO – Kupres na graničnom području ka Duvnu (Dokument bez urudžbenog broja i potpisa).

³⁴ Zapovest za izvođenje borbenih dejstava komandanta 30. partd od 4. 3. 1992. (Krajina-92).

³⁵ *1. hrvatski gardijski zdruk*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, Zagreb, 2011., str. 49; DINKO PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu: Studentska bojna i HOS*, Vlastita naklada, Zagreb, 2017., str. 179-180; DAVOR MARIJAN, *Bušići: Pukovnija Ante Bruno Bušić – 1. gardijska brigada HVO Ante Bruno Bušić*, Udruga pripadnika postrojbe "Ante Bruno Bušić" – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – Posušje, 2022., str. 32-35.

³⁶ Izjava Željka Šiljega dana autoru 20. 4. 2026.

sredstvima i ponekim protuzračnim topom. Na prostoru od Posušja do Livna i Kupresa najpoduzetniji su bili u Tomislavgradu pa su do kraja ožujka, uglavnom s područja Siska, uspjeli pribaviti dva topa 130 mm, nekoliko topova i raketnih sustava za protuzračnu obranu te nekoliko oklopnih borbenih vozila, koje su poslije srpski obavještajci množili s dva, tri ili većim brojkama. Prema tvrdnjama Željka Glasnovića TO Tomislavgrad je uoči sukoba imao bataljun s oko 500 naoružanih vojnika, a plan je bio da ih naoružaju 800.³⁷

Nakon incidenta s vojnim transportom JNA kod Zlosela, Srbi su kasnili s povlačenjem patrole s ceste kod Donjega Malovana dok je barikada na cesti Prozor – Tomislavgrad u selu Ravno bila stalna. Postavljanje nadzornih punktova na prometnicama bila je formula za naglo pogoršanje sigurnosnoga stanja i njegovo dugotrajno održavanje. Hrvatima su te barikade više štetile jer su ih odsijecale od teritorija s većinski hrvatskim stanovništvom i otežavale pribavljanje naoružanja i opreme. Jednu pošiljku s oružjem i opremom za TO Prozor Srbi su u veljači zaplijenili na cesti Tomislavgrad – Prozor. Navečer 12. ožujka 1992. u jednoj kavani u Rastičevu sastali su se predstavnici susjednih sela Blagaj i Rastičevo s ciljem smirenja tenzija. Na sastanak je došao i predsjednik HDZ-a Kupres Božo Rajić. Dogovoreno je da Srbi ne postavljaju punktove u Malovanu i Ravnom, a Hrvati u Rastičevu i Goravcima. Dogovor je navodno izvjesno vrijeme funkcionirao.³⁸ Sve učestalije blokade prometnica bile su najava skorih oružanih okršaja koji nisu počeli samo zbog toga što je JNA osjetno kasnila s provedbom plana "Krajina-92". Na rast tenzija utjecale su i netočne obavještajne informacije. Komanda Banjalučkoga korpusa je 20. ožujka informirala Komandu 30. divizije o dolasku kolone od oko 140 vozila s minobacačima i topništvom u Tomislavgrad, kao i o 10 tenkova uočenih u gradu i Šujici. Tvrdili su i da demobilizirani hrvatski vojnici ("ustaše" po srpskoj terminologiji)

³⁷ D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 180-181; ILIJA VUČUR, *Zborno područje Tomislavgrad Hrvatskog vijeća obrane u Domovinskom ratu, od 1992. do 1995. godine*, doktorski rad, Fakultet hrvatskih studija, Zagreb, 2021., str. 75, 127-128.

³⁸ Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 17-18; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 11, 15.

kao i razni stranci dolaze na područje Livna i Tomislavgrada.³⁹ S obzirom na to da je 30. divizija ustrojbeno za potporu imala samo bataljun minobacača 120 mm, tražila je topničku postrojbu radi svoga ojačanja. Komanda Korpusa smatrala je da stanje nije alarmantno za ojačavanjem divizije topništvom, a tvrdila je i da nema mogućnosti to učiniti.⁴⁰ Vrlo je vjerojatno da su takvi, netočni podaci bili povod za razgovor predstavnika Srba s Kupresa s komandantom 2. vojne oblasti, generalom Milutinom Kukanjcem u Sarajevu. Kupreški Srbi zahtijevali su imenovanje pukovnika Bogdana Subotića za komandanta svih srpskih snaga na Kupreškoj visoravni i da se njihove snage u Donjem Malovanu pojačaju s tri protuoklopna topa 76 mm ZIS radi zaustavljanja napada hrvatskih tenkova iz Šujice. General Kukanjac odbio je oba zahtjeva s obrazloženjem da hrvatske snage u Šujici nisu velika prijetnja i da će se na njih brzo reagirati.⁴¹ Generalu Kukanjcu je u to vrijeme fokus bio na operativnom razvoju 2. vojne oblasti za novi rat u kojem Kupres nije bio nevažan, no Bosanska Posavina i dolina rijeke Drine u tom su trenutku bile važnije.⁴²

Zbog rasta tenzija na visoravni, ali i u širem okruženju, Operativni štab Kupresa je 21. ožujka 1992. naredio mobilizaciju voda Rastičevo radi nadzora područja i sprječavanja prolaska vozila i pojedinaca iz JNA na prometnicama Blagaj – Rastičevo – Kupres i Rastičevo – Kupreška rijeka.⁴³ To je učinjeno po naredbi Stožera Herceg-Bosne izdanoj dva dana prije.⁴⁴ Poslijepodne 22. ožujka slijedila je nova naredba, odnosno zapovijed koja je potaknuta opasnošću odsijecanja Kupresa od susjednih gradova, odnosno općina: Livno, Prozor i Tomislavgrad.

³⁹ HR-HMDCDR-HVO, k. 10024: Komanda 30. partd, Obaveštajni podaci, informacija, SP br. 503-2 od 21. 3. 1992.

⁴⁰ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-53 od 22. 3. 1992.; HR-HMDCDR-HVO, kut. 10028: Komanda 5. korpusa, Upućivanje art. jedinice u vašu zonu odgovornosti, odgovor, str. pov. br. 275-2 od 23. 3. 1992.

⁴¹ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 13-14. Marić ne navodi konkretan nadnevak kada je general Kukanjac primio poslanstvo Srba s Kupresa u kojem su osim njega bili: poslanik u Skupštini SR BiH Marinko Kontić, komandant štaba TO Zoran Duvnjak i pukovnik Bogdan Subotić.

⁴² D. MARIJAN, *Slom Titove armije*, str. 377-378.

⁴³ Operativni štab Općinskog kriznog štaba Kupres, Naređenje, str. pov. br. 02-16/92 od 21. 3. 1992.

⁴⁴ Boško PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu" (neobjavljeni rukopis).

Hrvatskim snagama zapovjedbno je da spriječe prodor srpskih snaga iz smjera Blagaja prema Kupresu i Malovanu te osiguraju i nadziru prometnicu Kupres – Malovan. Kupreška je bojna tijekom dana postavila dvije crte obrane koje nisu bile dobro inženjerski utvrđene i urađene. Prva crta bila je na potezu Rastičevo – Grbešina dolina – Mrnjašnica – Mrdebare – Stražbenica. Druga, pričuvna crta bila je na potezu Juriči – Glavice – Kuk.⁴⁵ Bojna je izišla na položaje u nepovoljnim vremenskim uvjetima, zemljište je bilo smrznuto zbog niskih temperatura, pa je ukapanje bilo iznimno teško. Uz to je padala kiša i snijeg uz veoma jak vjetar koji je ometao rad na utvrđivanju crte. Ljudstvu angažiranom na prvoj crti nedostajalo je intendantske opreme i alata za ručno utvrđivanje. Loše vrijeme utjecalo je i na entuzijazam ljudi koji su utvrđivali crtu pa većina i nije htjela kopati robove "pod izgovorom da do rata neće doći i da su to sve nečiji hirovi te da za to nisu ni vremenski uvjeti povoljni".⁴⁶ Operativni je štab tvrdio da je usprkos negodovanju, svakodnevnim boravcima na terenu i razgovorima s vojnicima uspio urediti položaje, zaklone za pojedince i oruđa, motrilišta i nekoliko skloništa. Smještajni kapaciteti na prvoj crti bili su loši zbog maloga broja stambenih objekata.⁴⁷ Inženjersko uređenje položaja za obranu u Rastičevu i drugdje na visoravni nije promaklo srpskim snagama. U Blagaju je u izviđanju 24. ožujka bio pukovnik Galić, komandant 30. partizanske divizije s ekipom Komande Banjalučkoga korpusa. Pukovnik Galić je razgovarao i s predstavnicima općinskih vlasti srpske nacionalnosti na temu dovođenja JNA na područje Donjega Malovana i blokade smjera prema Šujici. Dvojba je bila oko maršrute uvođenja tih snaga u Donji Malovan, putem Šipovo – Kupres ili iz smjera Glamoča preko planine Slovinj i predjela Drežnica iznad Donjega Malovana. Prevladala je opcija da se JNA uvede preko Slovinja i Drežnice, a da se preventivno, do njihova dolaska u Donji Malovan, pošalje Specijalna četa TO iz Blagaja. Ta je četa dan poslije prevedena u sastav 30. divizije u kojoj je dobila status interventne postrojbe. Četa je opremljena i naoružana u Kuli i podređena bataljunu TO u Malovanu s bazom u Drežnici gdje

⁴⁵ Operativni štab Općinskog kriznog štaba Kupres, Zapovijest, str. pov. br. 02-20/92 od 22. 3. 1992.

⁴⁶ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 11.

⁴⁷ *Isto*, str. 10-11.

je od 27. ožujka bila na obuci. Na smjeru Blagaj – Rastičevo 25. ožujka počinje izviđanje 13. partizanske brigade. Njezina komanda bila je u selu Barači, a komandant potpukovnik Drago Samardžija. Prvi bataljun bio je jugoistočno od Šipova u području Strojice i Pribeljci, 2. bataljun u predjelu Lanište kod Ključa i 3. u predjelu Roduša južno od Šipova.⁴⁸ Pripremajući se za sukob, srpska je strana 26. ožujka potaknula iseljavanje Srba civila iz Kupresa što je trajalo više dana i izazvalo istovjetnu reakciju Hrvata i Muslimana na visoravni i u susjednom Bugojnu. U Kupresu su ostali samo Srbi sposobni za borbu. Hrvatski civili, ukupno 515 osoba, iseljeno je 28. ožujka uglavnom u Zagreb, Trogir i Baško Polje. Sastanak čelnika tri nacionalne stranke nije doprinio smirenju stanja, odnosno anarhiji, što su skupine i pojedinci svih nacionalnosti koristili za pljačku društvene imovine.⁴⁹ Stanje u Kupresu tih dana razvidno je iz prosudbe Komande 19. partizanske brigade od 28. ožujka da je svakoga trenutka moguće "izbijanje oružanih sukoba".⁵⁰ Paralelno s rastućim "vojnim" tenzijama u Kupresu se dogodio i potpuni kolaps općinske vlasti. S omjerom 23:22 u Skupštini općine Kupres SDS se ponašao kao da ima pravo na apsolutnu vlast. To je bio izvor stalnih političkih trvenja, posebice kada su srpski odbornici izglasali pristupanja Kupresa Autonomnoj regiji Krajina. U skladu s naputkom Predsjedništva HDZ-a, članovi stranke ostali su u Izvršnom odboru ali bez sudjelovanja u donošenju i provedbi odluka. Nakon što je Skupština općine dala otkaz jednom članu Izvršnog odbora hrvatske nacionalnosti i uskratila

⁴⁸ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-55 od 24. 3. 1992.; Komanda 13. partbr, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-113 od 25. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Naređenje, SP br. 531-1 od 25. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-56 od 25. 3. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 16-17.

⁴⁹ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 1-1/92 od 26. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 23-1 od 27. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 25/92 od 27. 3. 1992. (Izvešće je pogrešno datirano jer se odnosi na stanje 28. 3. 1992.); Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-61 od 29. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 27-2/92 od 31. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 27-3/92 od 1. 4. 1992.; Izvešće o radu Općinskog štaba civilne zaštite Kupres od 31. 5. 1992.

⁵⁰ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 25/92 od 27. 3. 1992. (Izvešće je pogrešno datirano jer se odnosi na stanje 28. 3. 1992.).

plaću predsjedniku općinske vlade i tajniku Skupštine, svi odbornici i članovi općinske vlasti izabrani na listi HDZ-a dali su ostavke i od Vlade SR BiH zatražili raspuštanje Skupštine općine i Izvršnog odbora. Republička Vlada je to bila dužna učiniti u skladu sa Zakonom o izborima, no zbog eskalacije rata to nije učinjeno.⁵¹

U širem smislu ožujak je bio mjesec u kojem se sigurnosno stanje u Bosni i Hercegovini naglo pogoršalo. Izvjesni početak bilo je ubojstvo srpskog svata u Sarajevu 1. ožujka, a zatim je slijedio osjetno teži incident, odnosno sukob u Bosanskom Brodu gdje su hrvatski naoružani sastavi spriječili srpske da zauzmu most i prometno izoliraju grad i Bosansku Posavinu od Hrvatske.⁵² U komandama JNA sukob u Bosanskom Brodu povezali su sa svojim neutemeljenim prosudbama o masovnim snagama ZNG-a i HOS-a u području Livna i Tomislavgrada i stvorili konstrukt o namjerama hrvatskih snaga da spoje svoje snage na smjeru od jugozapadne Bosne i zapadne Hercegovine prema Bosanskoj Posavini. U tim kalkulacijama Kupres je dobio posebno mjesto premda je u tom trenutku najteže stanje u zoni 30. divizije bilo između Šipova i Jajca gdje je međunacionalne tenzije na štetu muslimanskoga stanovništva izazivala skupina lokalnih srpskih vojnika koja je formalno bila u sastavu Kninskoga korpusa.⁵³

Međunacionalne tenzije jako je podigao protuoklopni vod čete TO Malovan koji je nakon mobilizacije 26. ožujka 1992. postavio nadzorno-propusni punkt kod sela Donji Malovan na prometnici Kupres – Šujica. Vod je imao 38 vojnika i bio je naoružan s tri netrzajna topa 82 mm i šest ručnih bacača 90 mm "Osa".⁵⁴ Osim zaustavljanja i pretresanja na punktu, bilo je i slučajeva maltretiranja putnika hrvatske nacionalnosti, za koje su srpski teritorijalci smatrali da su

⁵¹ Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 2-4, 14.

⁵² D. MARIJAN, *Rat Hrvata i Muslimana*, str. 32, 92.

⁵³ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-54 od 23. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Vanredni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-58 od 26. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Situacija u zoni odgovornosti 30. partd, SP br. 558-1 od 29. 3. 1992., Z. ŽUNA, "Jezero braniti od ekstremista", u: *Oslobođenje*, Sarajevo, 28. 3. 1992., str. 3.

⁵⁴ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 1-1/92 od 26. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Naređenje za mobilizaciju, str. pov. br. 551-1 od 27. 3. 1992.

"bojovnici".⁵⁵ Dan poslije punkt je preuzela pričuvna milicija, a protuoklopni vod premješten je u Drežnicu u koju je isti dan na kraću obuku dovedena i Specijalna četa iz Blagaja.⁵⁶ Odgovor hrvatske strane na nadzorni punkt kod Malovana nije trebalo dugo čekati. Ona je 27. ožujka u selu Goravci na prometnici Kupres – Vukovsko postavila svoj nadzorni punkt na kojem su kontrolirani Srbi. Punktovi na cestama pokazali su ranjivost položaja i Hrvata i Srba. Srbima je zbog toga prohodnost šumskoga puta Malovan – Cincar – Glamoč bilo pitanje vitalnog interesa i za njegovo održavanje i prohodnost bili su nužni inženjerijski strojevi i gorivo. Taj je put preko Šipova i Glamoča trebao zamijeniti nesigurne prometnice preko Zlosela i Kupreških vrata te povezati Blagaj i Malovan, a preko njih Ravno i Vukovsko. S obzirom na to da su obavještajne informacije govorile o pojačanju i dolasku novih hrvatskih snaga u područje Tomislavgrada, značaj mu je za srpsku stranu bio izniman.⁵⁷ Navečer 30. ožujka načelnik štaba 13. partizanske brigade informirao je Komandu 30. partizanske divizije da je u slučaju potrebe dovoz naoružanja i ljudstva na Kupres "za sada" moguć trasom Šipovo – Strojice – Šemenovci – Barjamovci – Omar – Zurinovac – Škadimovac – Drežnica i da će im "precizniju maršrutu po karti" dostaviti poslije.⁵⁸ Taj je podatak vjerojatno bio rezultat izviđanja koje je brigada provodila te je upitno, s obzirom na visinu snijega, je li taj šumski, odnosno planinski put bio prohodan bez inženjerijskih strojeva.

Netočne obavještajne procjene hrvatskih snaga u Tomislavgradu i Livnu bile su temelj za ocjenu Komande 30. divizije o vrlo teškom stanju na koju ona zbog slabe popunjenosti ne može odgovoriti. U dnevnom izvješću pisanom 29. ožujka za Komandu Banjalučkoga korpusa istaknuto je da se Kupres "nemože posesti bez borbe". U širem smislu to je značilo da divizija ne može zaposjesti ni prijevoj Komar i da ima loš položaj u Bugojnu. Stanje je smatrano veoma

⁵⁵ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 17.

⁵⁶ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 23-1 od 27. 3. 1992.

⁵⁷ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 23-1 od 27. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 25/92 od 27. 3. 1992. (Izvješće je pogrešno datirano jer se odnosi na stanje 28. 3. 1992.).

⁵⁸ Komanda 13. partbr, Vanredni izvještaj, str. pov. br. 174-74 od 30. 3. 1992.

složenim i predloženo je da se razmotri s vojnog i političkoga gledišta.⁵⁹ Istoga dana iz Komande 30. divizije u Komandu Banjalučkog korpusa poslano je još jedno izvješće, odnosno prosudba stanja u zoni njezine mjerodavnosti. Divizija je 29. ožujka imala samo 2062 mobilizirana vojnika, odnosno 36% ustrojbenoga sastava. Imala je manjak sredstava veze i nije bila u stanju ustrojiti minobacački bataljun 120 mm i bateriju lakih raketnih lansera 128 mm. Zbog netočnih obavještajnih prosudbi, smatrali su da su ugroženi od strane hrvatskih i muslimanskih snaga iz Livna, Tomislavgrada, Prozora, dijela Bugojna, Travnika i Zenice. Na tim smjerovima divizija je angažirala male, nedovoljno opremljene, borbeno neiskusne, pa i nedovoljno motivirane snage. U Bugojnu i Donjem Vakufu divizija je tek počinjala s mobilizacijom 19. partizanske brigade, a bila je vrlo zainteresirana za tvornicu namjenske industrije "Slavko Rodić" kod bugojanskoga sela Čipuljića. U općini Ključ bio je podjednak odnos Srba i Muslimana i premda je tada stanje bilo mirno, smatrano je da ga mogu pogoršati nepovoljna zbivanja u Kupresu, Jajcu i Cazinskoj krajini. U Ključu su Muslimani zahtijevali da se i njih mobilizira u 2. bataljun 13. partizanske brigade, a u protivnom su prijetili samooorganizacijom. U Komandi divizije smatrali su da je smisao muslimanskoga zahtjeva želja za nadzorom bataljuna, a u "slučaju drugačije situacije da pobegnu sa oružjem".⁶⁰ Taj je komentar pokazatelj u kojoj je mjeri JNA bila srpska vojska, premda je i dalje koristila ispraznice o sebi kao vojsci svih naroda i narodnosti. Iako je na području Kupresa službena vlast bila u rukama Srba, u Komandi 30. divizije su smatrali da je stvarna vlast u rukama Hrvata koji su nadzirali Zlo-sela i prilaze Kupreškim vratima. Srpske snage nadzirale su prijevoj Malovan i prometnicu prema selu Ravno. Komandant divizije nije nimalo sumnjao da pojava "naših jedinica u rejonu samoga Kupresa znači rat u tom prostoru".⁶¹ Njegova temeljna dvojba bila je oko načina i s kojim snagama zaposjesti Kuprešku visoravan. To je bila dvojba oko uporabe 13. i 19. partizanske brigade. Problem je bila 19. brigada

⁵⁹ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-61 od 29. 3. 1992.

⁶⁰ Komanda 30. partd, Situacija u zoni odgovornosti 30. partd, SP br. 558-1 od 29. 3. 1992.

⁶¹ *Isto.*

jer nije bila mobilizirana i najteže stanje bilo je u Bugojnu iz kojega je planirano zaposjedanje Kupreških vrata. Druga opcija bila je napad s gotovim snagama 13. partizanske brigade, koje bi osigurale i mobilizaciju 19. brigade i spriječile pokušaj hrvatskih snaga da interveniraju radi pružanja pomoći Kupresu. Komandant divizije smatrao je da na Kupresu trebaju preuzeti inicijativu i s 13. partizanskom brigadom ojačanom topništvom Banjalučkoga korpusa i pridodanim snagama Kninskoga korpusa zaposjesti visoravan. Nakon tog uspjeha mogao se neometano mobilizirati bataljun 19. brigade na Komaru. Privid legitimiteta nastojao se osigurati "preko organa vlasti koji sarađuju sa nama".⁶² Komandant Banjalučkoga korpusa odgovorio je istog dana naredbom o mobilizaciji svih dijelova 30. divizije. Sastavni dio naredbe bio je i zadatak diviziji da "organizacijom i dejstvom svih snaga u zoni odgovornosti spreči prodor HOS" u svoju zonu.⁶³ Prijedlog komandanta 30. divizije vjerojatno je bio i odgovor na upit komandanta Banjalučkoga korpusa kojim je tražena prosudba stanja u zoni divizije i prijedlog što poduzeti. Iz prijedloga komandanta 30. divizije je očito da je on u vrijeme njegova pisanja bio informiran o dodjeli pojačanja iz Kninskoga korpusa. Toga dana, 29. ožujka očito su razmijenjena mišljenja i između generala Kukanjca, komandanta 2. vojne oblasti i njemu podređenih komandanata Banjalučkog i Kninskoga korpusa, generala Momira Talića i Ratka Mladića. U naredbi pisanoj 30. ožujka o slanju manjih dijelova Kninskog korpusa na Kuprešku visoravan, general Kukanjac je spomenuo svoj telefonski razgovor s generalom Mladićem koji je imao dan prije.⁶⁴

S tim dogovorima 29. ožujka 1992. pokrenut je slijed zbivanja koji će nekoliko dana poslije rezultirati otvorenim ratom. Komandant 30. divizije je tijekom dana 13. partizanskoj brigadi dao najmanje tri naredbe. S prvom naredbom brigada je dobila zadaću da se uveže s TO Blagaj i organizira bazu na području Kupresa. Brigada je s jednom izvidničkom skupinom trebala pratiti stanje na visoravni i izviđati područje Kupreških vrata kako bi ih zaposjela s 1. bataljunom.

⁶² *Isto.*

⁶³ Komanda 5. korpusa, Rešavanje problema u zoni odgovornosti, naređenje, Op. pov. broj 287-3 od 30. 3. 1992.

⁶⁴ HR-HMDCDR-7: Komanda 2. vojne oblasti, str. pov. br. 17957-1 od 30. 3. 1992.

Drugo područje izviđanja bilo je u zoni Drežnica – Malovan s ciljem dovođenja dijela 3. bataljuna i zatvaranja smjera prema Šujici. Dio 3. bataljuna trebalo je držati u spremnosti za angažman na Kupresu.⁶⁵ S drugom naredbom brigada je dobila zadatak da s jednom četom 30. ožujka osigura dovođenje u Donji Malovan pionirskoga voda 293. inženjerijskog puka iz Nove Topole.⁶⁶ Toj naredbi prethodila je naredba komandanta Banjalučkog korpusa 293. inženjerijskom puku da snagama do jednog voda pionira zapriječi prometnicu u području Donjeg Malovana u "cilju sprečavanja prodora ustaša na pravcu Livno – Kupres".⁶⁷ Za provedbu zadatka, koji se trebao završiti do 2. travnja, vod je dobio 1000 komada različitih mina, isto toliko kilograma eksploziva, sredstva za paljenje, komplete za rušenje, miniranje i razminiravanje kao i sredstva za blisku protuoklopnu borbu. Zadaću prometnoga, hodnog i borbenog osiguranja dobio je vod 5. bataljuna Vojne policije s dva oklopna borbena vozila i naoružan sredstvima za blisku protuoklopnu borbu. S obzirom na to da je druga etapa hodnje vodova prolazila kroz područje s većinski hrvatskim stanovništvom, zadaću osiguranja od sela Todorića do Donjega Malovana, dobila je četa 13. partizanske brigade.⁶⁸ Treća naredba, koju je komandant 30. divizije 29. ožujka dao komandantu 13. partizanske brigade, bila je u svrhu njezina angažmana na Kupreškoj visoravni i osiguranja mobilizacije 19. partizanske brigade. S tom je naredbom 1. četa 3. partizanskoga bataljuna određena da osigura inženjerijsko zaprječavanje područja Malovana, a ostatak bataljuna s četom minobacača 120 mm u Roduši da bude spreman vezati za sebe hrvatske snage iz Rastičeva i Zlosela i na taj način olakšati 1. bataljunu zauzimanje Kupreških vrata. Smatrano je da će 1. bataljun zauzimanjem Kupreških vrata osigurati mobilizaciju 19. partizanske brigade u dolini Vrbasa. Spremnost svih snaga planiranih za provedbu zadatka bila je

⁶⁵ Komanda 30. partd, Naređenje za izvršenje izviđanja, str. pov. br. 557-1 od 29. 3. 1992.

⁶⁶ Komanda 30. partd, Naređenje za marševsko i borbeno osiguranje, zaprečavanje pravca: Livno – Kupres, str. pov. br. 559-1 od 29. 3. 1992.

⁶⁷ Komanda 5. korpusa, op. pov. broj 309-1 od 29. 3. 1992.

⁶⁸ *Isto.*

prijepodne 30. ožujka.⁶⁹ Toga dana je i general Mladić, komandant Kninskoga korpusa naredio slanje dijela 11. motorizirane brigade iz Bosanskog Petrovca i Glamoča prema Kupresu radi ojačanja 30. divizije. Ojačani motorizirani bataljun poslan je iz Bosanskoga Petrovca u Blagaj, a jedna njegova četa ojačana vodom minobacača 120 mm i dijelom snaga 9. bataljuna Vojne policije iz Glamoča preko sela Dolac u Gornji Malovan.⁷⁰ Bataljun je uza svoju bateriju od pet minobacača 120 mm bio ojačan baterijom od šest haubica 105 mm i vodom od tri protuoklopna topa 76 mm. Bataljun je iza ponoći 31. ožujka na području sela Strojica prihvatila 13. partizanska brigada i osigurala im dolazak u Blagaj i susjedna sela: Barjamovce, Novo Selo i Šemenovce. Dan poslije u Blagaj je stigao i 5. dobrovoljački bataljun Banjalučkoga korpusa. To su ustvari bili "Beli orlovi" pod komandom četničkoga vojvode Jove Ostojića.⁷¹

Pionirski vod 293. inženjerijskoga puka i vod 5. bataljuna vojne policije stigli su 30. ožujka u Kulu, u Komandu 30. partizanske divizije. U Komandi divizije smatrali su da je smjer kretanja preko Zlosela prerizičan, pa su kolonu uza suglasnost komandanta Banjalučkoga korpusa poslali na teži i duži, ali sigurniji smjer: Kula – Barači – Mlinište – Glamoč – planina Cincar – Gornji i Donji Malovan. Za održavanje prometa tim smjerom komandant korpusa odobrio je inženjerijske strojeve. Promjena smjera kretanja inženjerijskoga voda i njegova osiguranja utjecala je i na prolongiranje zadatka danog 13. partizanskoj brigadi za napad na Kupreška vrata. Kolona s pionirskim vodom i osiguranjem stigla je u Glamoč na večer 30./31. ožujka gdje je prenoćila i ujutro preko sela Dolac i Cincara nastavila put za Donji Malovan. Zbog velikoga snijega u planinama koji je otežao kretanje, pionirski vod s pratnjom je uz pomoć dva inženjerijska stroja

⁶⁹ Komanda 30. partd, Pripremno Naređenje za izvršenje zadatka, str. pov. br. 560-1 od 29. 3. 1992.

⁷⁰ HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, Naređenje, str. pov. br. 308-1 od 30. 3. 1992.; HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-1703 od 30. 3. 1992.

⁷¹ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-63 od 31. 3. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-64 od 1. 4. 1992.; Komanda 30. partd, Raspored jedinica 30. partd, str. pov. br. 174-65 od 1. 4. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 20-21.

iz Glamoča na odredište stigao tek 2. travnja. Minsko-eksplozivna sredstva i teže naoružanje s vrha Slovinja ručno su preneseni do puta za Drežnicu, a iz nje traktorima i manjim kamionima do Donjega Malovana.⁷² Vjerojatno je kretanje te kolone bilo osnova za netočan obavještajni podatak hrvatskih snaga o koncentraciji jačih oklopnih snaga JNA na predjelu Ravnine.⁷³ Nakon stizanja na cilj, vojna policija je 2. travnja u Donjem Malovanu postavila punkt na kojem su demonstrirali krajnje bezobzirnu i brutalnu silu protiv koje su se pobunili i mještani sela srpske nacionalnosti smatrajući da nepotrebno dižu međunacionalne tenzije.⁷⁴ Punkt vojne policije je svakako utjecao na hrvatsku stranu da odgovori svim raspoloživim sredstvima.

U akciji uzimanja prostora bez borbe, srpske su snage 30. ožujka zaposjele hotel "Adria Ski" na Čajuši kod Gornjega Malovana, a jedna četa TO iz sela Blagaj prebačena je na područje Donjeg Malovana. U Kupresu je istodobno mobilizirano 200 ljudi od kojih je 160 obučeno u vojne odore pa se njihova nazočnost u gradu odmah vidjela.⁷⁵ Potkraj ožujka obje su strane smatrale da je stanje na Kupreškoj visoravni vrlo teško i da najmanja iskra može izazvati sukob. Općinski krizni štab HDZ-a Kupres 30. ožujka informirao je predsjedništva stranke u Sarajevu i HZ HB u Grudama, kao i Stožer HZ HB o teškom stanju u općini i agresivnom nastupu srpske strane, težišno u gradu i prometom punktu kod sela Donji Malovan. Žalili su se na lošu koordinaciju s nadređenima i susjednim općinama te tražili jasne odgovore tko u tom trenutku vodi hrvatsku političku i vojnu

⁷² Komanda 5. korpusa, Rešavanje problema u zoni odgovornosti, naređenje, op. pov. broj 287-3 od 30. 3. 1992.; Komanda 5. korpusa, op. pov. broj 309-2 od 3. 3. 1992.; Komanda 13. partbr, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 77 od 31. 3. 1992.; Komanda 13. partbr, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-78 od 1. 4. 1992.; ŽELJKO ZORIĆ, *I. (11.) bataljon vojne policije: Birani da budu najbolji*, Glas Srpske, Banja Luka, 2016., str. 53-54; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 19-21.

⁷³ Web stranica Slobodana Praljka (dalje: SP): OpŠTO Tomislavgrad, DT br. 1 od 2. 4. 1992. u 18.00 za Zapovjedništvo Herceg-Bosne.

⁷⁴ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 21; Ž. ZORIĆ, *I. (11.) bataljon vojne policije*, str. 55.

⁷⁵ Komanda 13. partbr, Vanredni izvještaj, str. pov. br. 174-74 od 30. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-2/92 od 31. 3. 1992.

aktivnost.⁷⁶ Dan poslije na temelju instrukcije predsjednika HZ Herceg-Bosna Operativni štab Kupresa naredio je svojim snagama da ne smiju poduzimati "radnje u cilju zauzimanja važnih strateških točaka", osim ako im to ne bude s "višeg mjesta naređeno". Oružje se smjelo uporabiti samo u slučaju srpskoga napada.⁷⁷ Na srpskoj su strani 30. ožujka također prosudili da je stanje vrlo teško jer su "snage HOS-a i crne legije" zaposjele "sve ključne objekte u Kupresu", uključujući i poštu što je otežalo veze Komande 30. divizije s postrojbama TO.⁷⁸ Prema srpskim obavještajnim podacima pripadnici hrvatske TO Kupres postavili su dva protuzračna topa, minobacač 82 mm i netrzajni top na brdu Čardačica, a dan poslije uočeno je i pet iskopanih rovova s južne strane Kupresa prema Riličkom mostu. Toga dana dobivena je i informacija da se na području Tomislavgrada vrši potpuna mobilizacija hrvatskih snaga.⁷⁹ Sljedećega dana doista je počela mobilizacija bataljuna i odreda TO Tomislavgrad, kao i raspoređivanje bitnice protuzračne obrane u području Šujice.⁸⁰

U noći 31. ožujka na 1. travnja 1992. Krizni štab HDZ-a Kupresa razmatrao je stanje i pokušavao "obuzdati neposlušne ljude" jer nisu imali političku suglasnost za početak borbi. Javni poziv SDS-a da JNA dođe i "zaštiti ugroženi srpski narod" veoma je utjecao na opće stanje kao i dojave o pokretima većih kolona srpske vojske iz Glamoča prema Kupresu. Pred zorom u srijedu 1. travnja Krizni je štab odlučio da se oružje smije uporabiti samo ako budu napadnuti. Zabranjena je uporaba oružja zbog napada na društvenu imovinu koja je tih dana sustavno pljačkana. Dopušteno je zaposjedanje vitalnih točki oko grada, ali samo onih na kojima nisu bile srpske snage kako ne bi

⁷⁶ SP: Općinski Krizni štab HDZ Kupres, Izvješće o situaciji, zahtjevi i prijedlozi, br. 01-pov-26/92 od 30. 3. 1992.

⁷⁷ Operativni štab Općinskog kriznog štaba Kupres, Naređenje, str. pov. br. 02-27/92 od 31. 3. 1992.

⁷⁸ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-62 od 30. 3. 1992.

⁷⁹ Komanda 13. partbr, Vanredni izvještaj, str. pov. br. 174-74 od 30. 3. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-2/92 od 31. 3. 1992.

⁸⁰ B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu".

došlo do prijevremenoga sukoba.⁸¹ Tijekom noći Božo Rajić i Marko Vila pozvani su u Tomislavgrad na sastanak Stožera HZ HB "gdje je sagledana situacija i odlučeno da se budno prate sve reakcije Srba, pojača obrana i sredstva, te da se budno prate pokreti jugovojске". Politička odluka za "ratno djelovanje" odgođena je zbog odsutnosti predsjednika HZ HB Mate Bobana koji je bio na pregovorima o unutarnjem uređenju Bosne i Hercegovine.⁸² Iz kuta gledanja 19. partizanske brigade stanje je u Kupresu bilo krajnje napeto, "preko dana rijetki prolaznici i žurba za iseljenje onih koji su ostali".⁸³ U Kupresu je 1. travnja učinjen pokušaj osnivanja Forum građana s "namjerom da utječu na tijek događaja i da se izbjegne krvoproliće". Prema hrvatskim tvrdnjama SDS je ignorirao tu inicijativu. Međustranački su kontakti nastavljeni, a SDS je odbio zahtjev HDZ-a da odustane od dovoda JNA na Kupres. O stanju na Kupresu raspravljalo je i Predsjedništvo SR BiH koje je zadužilo svoje članove Franju Borasa i Biljanu Plavšić da dođu u Kupres i pokušaju smiriti stanje. Njihov dolazak očekivao se 1. travnja, no nije realiziran "kako je najavljeno, zbog sigurnosnih razloga".⁸⁴ Navečer 1. travnja Božo Rajić je ponovno otišao u Tomislavgrad u kojem je održan sastanak Stožera HZ HB i općinskih stožera Livna i Tomislavgrada. Tema je bila donošenje političke odluke o uporabi snaga. Tijekom noći 1./2. travnja održana je sjednica Predsjedništva HZ HB s članovima koji su uspjeli doći. Konzultiran je i Mate Boban koji se iz Bruxellesa vratio u Zagreb, "pa je nakon konzultacija stigla zapovijed" da Kupres ne smije pasti i da se uporabe sva raspoloživa sredstva. Zapovijed je na provedbu proslijeđena Stožeru HZ HB.⁸⁵ U Stožeru HZ HB je istoga dana napisana zapovijed za obranu. U uvodu je najavljeno da slijedi sukob s nadmoćnim protivnikom koji će koristiti zrakoplovstvo i jaku topničko-raketnu vatru. Očekivani su i zračni desanti, što je bilo precjenjivanje protivnika i očiti danak dugogodišnjim ratnim vježbama

⁸¹ Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 21.

⁸² *Isto*, str. 22-23.

⁸³ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 27-3/92 od 1. 4. 1992.

⁸⁴ Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 22.

⁸⁵ *Isto*, str. 22-23.

koje su tako nešto stalno predviđale u svojim ratnim igrama. Zadatak hrvatskih snaga po pojedinim općinama bio je zaustaviti srpski prodor prema Kupresu, Tomislavgradu i Livnu te zaposjednuti važne objekte koje neprijatelj nije zauzeo. Naređena je mobilizacija svih raspoloživih snaga u Kupresu, Livnu i Tomislavgradu i djelomična u Bugojnu, Posušju i Prozoru. TO Posušje dobila je zadatak da ustroji bojnu i sudjeluje u zaustavljanju mogućega srpskog proboja na smjeru Tomislavgrad – Mesihovina – Posušje. TO Bugojno dobila je zadatak spriječiti s ojačanom satnijom srpski proboj na smjeru Bugojno – Kupreška vrata što je uključivalo i pripremu za rušenje dionice puta na području Lukića košara. Zadatak TO Prozor bio je s jednom ojačanom satnijom braniti crtu tt 1565 Razvršće – selo Zvirnjača – tt 1232 Zahumsko sedlo i spriječiti prodor srpskih snaga iz sela Ravno. Zadatak TO Kupres bio je obrana područja Rastičevo – tt 1324 Mečet – Osmanlije te Kupresa i Kupreških vrata. Zadatak TO Tomislavgrad bila je obrana crte Zvirnjača – Veliki javorov vrh – kota 1439 Crni vrh i zaustavljanje srpskoga prodora na smjerovima Gornji Malovan – Šujica i Ravno – Mokronoge. Zadatak TO Livno bio je sprječavanje prodora srpskih snaga na smjeru Glamočko polje – Livno i zajedno s postrojbama iz Tomislavgrada braniti područje Ravnina od napada iz glamočkoga sela Dragnjić.⁸⁶ Na temelju te zapovijedi Operativni štab kupreških Hrvata razradio je svoju zapovijed za obranu. Obrana se trebala voditi svim raspoloživim snagama po mjeri njihove mobilizacije. Zadatak satnije Zlosela, voda Rastičevo i desetine Stražbenica bio je obrana matičnih naselja i zatvaranje prilaza prema Kupresu iz smjera Novoga Sela i Šemenovaca. Satnija Osmanlije branila je selo, a dijelom snaga blokirala Kupres sa zapada. Satnija Kupres bila je zadužena za obranu grada i Kupreških vrata. Satnija Gornji Kupres branila je sela istočno od grada i držala protuoklopni položaj na visu Poganac. Specijalni diverzantski vod bio je u interventnoj pripravnosti. Za topničku potporu određen je vod topova 130 mm iz područja sela Šujice.⁸⁷ U Tomislavgradu su na sastanku Kriznoga štaba i Općinskog štaba TO razmotrili zapovijed Stožera HZ HB i zaključili da

⁸⁶ Zapovijed Stožera Herceg-Bosne dana je u neobjavljenom tekstu Boška Papića "Tomislavgrad u Domovinskom ratu".

⁸⁷ Operativni štab Općinskog kriznog štaba Kupres, Zapovijest za obranu "HB"OpŠTO Kupres, str. pov. br. 02-28/92 od 2. 4. 1992.

je treba dopuniti. Stožeru HZ HB sugerirano je da snage TO Posušje određene za crtu selo Dilberi – selo Seonica budu na glavnom smjeru djelovanja i prvoj crti obrane te da se snage TO Tomislavgrada brojčano i tehnički ojačaju posebno s protuoklopnim sredstvima.⁸⁸

Da su u hrvatskim političkim vrhovima dobro prosuđivali stanje, razvidno je iz činjenice da je i Komanda 30. divizije 2. travnja stavila na papir zapovijed o uporabi svojih snaga. Pridodana ojačanja iz sastava Kninskoga korpusa uz 5. dobrovoljački bataljun smatrana su dovoljnim da divizija eliminira hrvatsku TO iz Kupresa i stavi strateški važnu visoravan pod svoj nadzor. Zadaća 30. divizije bila je, uza zaštitu svih prijevoja i prolaza prema Travniku, Novom Travniku, Gornjem Vakufu, Prozoru, Tomislavgradu, Livnu i Sanskom Mostu, napasti Kupres i Kupreška vrata, s ciljem: "razbiti i uništiti neprijatelja na pravcu napada i u rejonima Kupreških vrata i Kupresa, zauzeti ih a zatim pojačati obezbeđenje prolaza Malovana, Vukovskog i Ravanskoga polja".⁸⁹ Plan napada bio je jednostavan, s 1. bataljunom 19. brigade voditi borbe za Kupres i Kupreška vrata i vezivanjem hrvatskih snaga omogućiti napad 5. dobrovoljačkoga bataljuna iz Strojica na smjeru Čučkovine – Kupreška vrata, a 3. bataljuna 11. motorizirane brigade i čete TO na smjeru Novo Selo – Mrdebare – Kupres. Razbijanjem hrvatskih snaga u Rastičevu i Zloselu planirano je okruženje i zauzimanje Kupresa. U sklopu zadatka trebalo je onemogućiti hrvatskim snagama izvlačenje iz grada i spajanje sa snagama koje bi uspjele prodrijeti preko Vukovskog i Ravanjskoga polja, odnosno prijevoja Donji Malovan. Snage u području Malovana, bataljun TO, četa 11. motorizirane brigade, četa 13. partizanske brigade, četa TO iz Blagaja, Specijalna četa divizije, pionirski vod 293. inženjerijskoga puka i vod 5. bataljuna Vojne policije, imali su zadaću zapriječiti područje Malovana i spriječiti prodor hrvatskih snaga iz smjera Tomislavgrada. Zadaće četa TO Ravno i Vukovsko bilo je zapriječavanje i sprječavanje prodora hrvatskih snaga u smjeru Kupresa. Nakon zauzimanja Kupresa i Kupreških vrata 30. divizija trebala je biti spremna za odbijanje mogućih protunapada iz smjera Livna, Tomislavgrada i Prozora. Za potporu napada na

⁸⁸ SP: OpŠTO Tomislavgrad, DT br. 1 od 2. 4. 1992. u 18.00 za Zapovjedništvo Herceg-Bosne.

⁸⁹ Komanda 30. partd od 2. 4. 1992., Zapovest za izvođenje borbenih dejstava.

vatrenom položaju Blagaj – Novo Selo organizirana je artiljerijska grupa sastavljena od čete minobacača 120 mm 13. partizanske brigade, a iz 11. motorizirane brigade baterije minobacača 120 mm, baterije haubica 105 mm i voda topova ZIS 76 mm. Za provedbu operacije određena je skupina koju su činili načelnik štaba 30. divizije, komandanti 1. i 13. partizanske brigade, 5. dobrovoljačkoga bataljuna, načelnik topništva 9. korpusa i načelnik štaba 11. brigade. Iako se u uvodnom dijelu zapovijedi spominje i angažman 13. partizanske brigade, u njezinoj su razradi samo jedna četa kod Donjega Malovana i četa minobacača 120 mm kod Blagaja dobili konkretne zadatke.⁹⁰ Točan nadnevak izvođenja operacije nije moguće utvrditi jer u zapovijed nije unesen. No s obzirom na dovođenje ojačanja iz Kninskoga korpusa, trebao je biti vrlo brzo nakon pisanja zapovijedi. Prema poslijeratnim tumačenjima provedba je trebala početi oko 6. travnja.⁹¹

Prema redovnom borbenom izvješću, 30. divizija je 2. travnja radila po planu, težišno na zapriječavanju prometnice Kupres – Šujica kod Donjega Malovana i pripremama za zauzimanje Kupresa i Kupreških vrata. Četa 11. motorizirane brigade preuzela je osiguranje smjera Glamoč – Pribelja – Malovan premda iz izvješća nije jasno na koji način.⁹² Stanje u "čitavom prostoru divizije je napeto, vlada neko zatišje", zapisano je u redovnom borbenom izvješću Komande 30. divizije za 2. travnja, posljednjega mirnodopskog dana na Kupreškoj visoravni. Na traženje komandanta Divizije poslijepodne je održan sastanak službenih predstavnika vlasti i političkih stranaka u Kupresu. Tema sastanka bila je "mirno razrješavanje situacije na Kupresu".⁹³ Na petosatnom sastanku u Kupresu 2. travnja bili su nazočni članovi Predsjedništva SR BiH Biljana Plavšić i Franjo Boras. Dogovoreno je da se uz pomoć Ministarstva unutarnjih poslova BiH logistički i kadrovski ojača Stanica javne sigurnosti Kupres i izvrši nacionalno uravnotežen odnos pripadnika djelatne i pričuvne milicije. Lokalni HDZ je na sastanak doveo Hrvata Tomu Raštegorca iz Gornjega Malovana kojeg su od nasilja pripadnika

⁹⁰ *Isto.*

⁹¹ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 21; DUŠAN KUKOBAT – BOJAN DIMITRIJEVIĆ, 2. *krajiški korpus Vojske Republike Srpske*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Banja Luka, 2022., str. 23.

⁹² Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-66 od 2. 4. 1992.

⁹³ *Isto.*

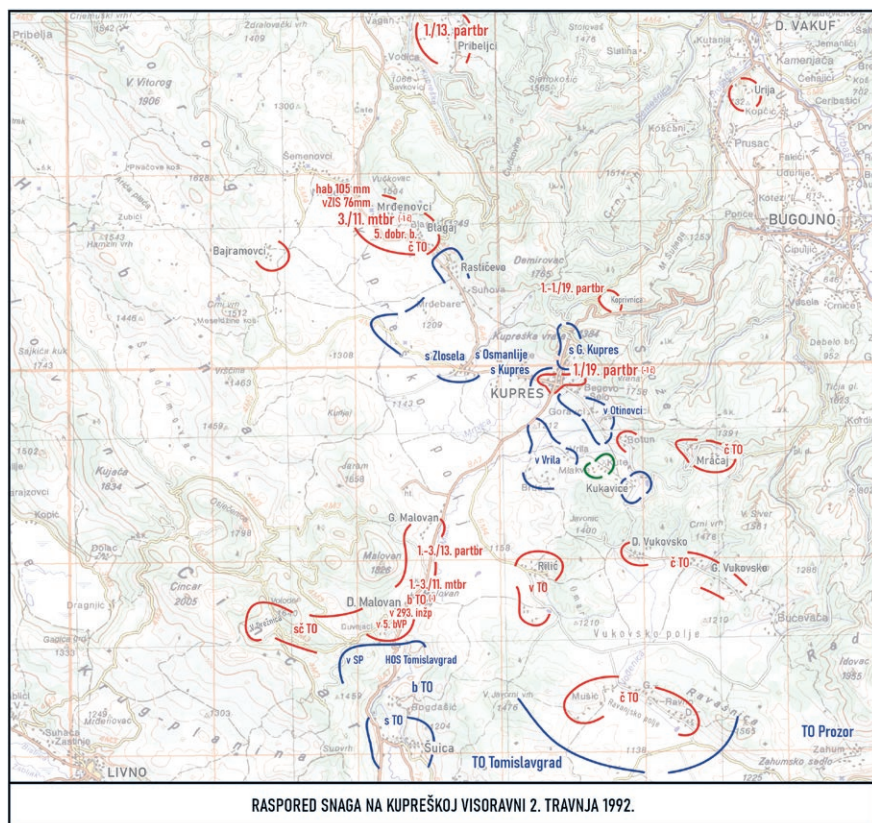
JNA, i čini se, sigurne smrti, spasili susjedi Srbi. Dogovoreno je uklanjanje svih nadzornih točaka na području općine kako bi taj posao preuzeli pripadnici MUP-a. Kolike su bile nepremostive razlike u pogledu na neke od uzročnika nemira, vidi se iz prijedloga nacionalnih stranaka. HDZ i SDA su predlagali povlačenje svih osoba koje nemaju uredno prijavljeno boravište na području kupreške općine uključujući i pripadnike JNA. HDZ je jamčio da će u tom slučaju prihvatiti prijedlog Mirovne konferencije o statusu Kupresa. Prijedlog SDS-a bio je da radi smirivanja dramatičnoga stanja na područje Kupreške visoravni dođu postrojbe JNA.⁹⁴ Navečer su predstavnici HDZ-a i SDS-a ponovno održali sastanak na kojem su Hrvati jasno stavili do znanja da će se suprotstaviti dolasku JNA, a Srbi da vojska dolazi i da će biti uništen svatko tko joj stane na put.⁹⁵ I na temelju tih sastanaka moglo se zaključiti da je oružani sukob neizbježan. Sastanak je očito imao svrhu kupovine vremena jer 30. divizija još nije bila spremna za provedbu zadatka. Dan prije, Obavještajni odjel Hrvatske vojske Operativne zone Bjelovar informirao je nadređene da je "puk.[ovnik] Galić – koji je imao Zapovjed da formira 1., 13. i 19-tu brigadu negdje na Kupresu i da ih tada borbeno angažira na tom prostoru uspio" samo "djelomično da ih popuni iako je imao mjesec i pol za taj zadatak". U istom izvješću bio je podatak da "ovih dana planiraju akciju oko ulaska na Kupres, pravcem preko Glamoča, pošto znaju da su postavljene jake snage na Kupreškim vratima, iznad Malovana".⁹⁶ Osim što Kupreška vrata nisu iznad Malovana, sve ostalo u izvještaju bilo je točno, no za sada nije jasno je li taj obavještajni podatak iskorišten na hrvatskoj strani. Dušan Marić tvrdi da su se nakon sastanak 2. travnja čelnici kupreških Srba okupili u gradu, u hotelu "Kupres" koji je pretvoren u njihovo zapovjedništvo. Odbijen je njegov prijedlog da Srbi ujutro s oružjem iziđu iz svojih kuća i preuzmu grad.⁹⁷

⁹⁴ D. MITROVIĆ, "Suzdržati se od provokacija i sukoba", u: *Oslobođenje*, Sarajevo, 3. 4. 1992., str. 16; SEAD NUMANOVIĆ, "Put bez povratka", u: *Oslobođenje*, Sarajevo, 4. 4. 1992., str. 3.

⁹⁵ Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 24.

⁹⁶ Hrvatska, Središnji vojni arhiv Ministarstva obrane Republike Hrvatske, fond Zapovjedništva Operativne zone Bjelovar, Obavještajno izvješće, kl. 833-05/92-03/07, ur. br. 1077-12/92-15 od 1. 4. 1992.

⁹⁷ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 22.

Slika 3 (izradio Tomislav Kovačić)

Borbe na južnom dijelu visoravni od 3. do 7. travnja 1992.

Borbe na Kupreškoj visoravni počele su 3. travnja napadom hrvatskih snaga iz smjera Šujice na srpske snage kod Donjega Malovana. U napadu uz prometnicu Šujica – Kupres, lijevo na smjeru Babica – Donji Malovan i desno na smjeru od Arapovine ka Kamenitoj glavi sudjelovali su vod bojne Specijalnih postrojbi GS HV "Matija Vlačić" iz Rijeke i vjerojatno nekoliko pripadnika bojne "Zrinski", Protudiverzantski vod TO Tomislavgrad, vod HOS-a i vod civilne policije iz Tomislavgrada uz izravnu potporu dva samohodna topa 90 mm M-36. Na pomoćnom smjeru iz Šujice prema Riliću i Zanaglini napale su dvije satnije bataljuna TO Tomislavgrad. Vatredu potporu pružale su dvije minobacačke bitnice 120 mm s položaja na brdu Rajkovača i selu Bogdašiću te vod

topova 130 mm iz Šujice.⁹⁸ Može se pretpostaviti da je u pješačkom napadu sudjelovalo manje od 200 ljudi. U Donjem i Gornjem Malovanu srpske snage brojile su oko 400 dobro naoružanih vojnika iz bataljuna TO Malovan, čete 13. partizanske brigade, čete 11. motorizirane brigade, čete TO Blagaj, Specijalne čete 30. partizanske divizije, voda 5. bataljuna vojne policije i pionirskoga voda 293. inženjerijskog puka.⁹⁹

U 12.30 sati Općinski štab TO Tomislavgrad izvijestio je Stožer HZ HB da su u 6.30 sati srpske snage s područja Donjega Malovana pucale na hrvatske snage stacionirane na području Rajkovača – Batoglav te da je taj "incident [je] bio povod za sukob širih razmjera tako da su u toku borbenih dejstava naše snage razbile četničke formacije" u selu i njegovu planinskom zaleđu.¹⁰⁰ U borbama koje su trajale nekoliko sati poginuo je jedan, a ranjena tri vojnika. Ivica Opačak iz bojne "Matija Vlačić" bio je prvi poginuli hrvatski vojnik u borbama za Kupres. Po zauzimanju sela za nadzor uvedeni su dijelovi bataljuna TO Tomislavgrad i Posušje. Napad dvije satnije bataljuna TO Tomislavgrad prema Riliću i Zanaglini nije realiziran zbog guste magle i višesatnoga lutanja vojnika koji su se vratili u Šujicu.¹⁰¹

Prema srpskim podacima, hrvatske su snage u 10.50 sati zauzele Donji Malovan, a snage koje su branile selo ili intervenirale iz Drežnice natjerane su na neorganizirano povlačenje prema Cincaru i Hrbini te dalje prema Glamoču i Blagaju.¹⁰² Srbi iz bataljuna TO Malovan povukli su se u predjel Škadin s kojeg su motrili hrvatske položaje i poslije navodili topničku vatru po njima iz Blagaja. U borbama za Malovan

⁹⁸ D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 154, 184-185, 197; B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu"; Dio rukopisa Ilije Vučure o brigadi "Kralj Tomislav"; Izjava Tomislava Sablje dana autoru 25. 4. 2026.

⁹⁹ Komanda 30. partd, Raspored jedinica 30. partd, str. pov. br. 174-65 od 1. 4. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-67 od 3. 4. 1992.; Ž. ZORIĆ, *1. (11.) bataljon vojne policije*, str. 54. Dušan Marić navodi broj od oko 300 vojnika. D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 19.

¹⁰⁰ SP: OpŠTO Tomislavgrad, Obavještajni izvještaj, str. pov. br. 02/92 od 3. 4. 1992.

¹⁰¹ *Isto*; 1. hrvatski gardijski zdrug, str. 367; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 185; B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu".

¹⁰² MKSJ: Ratni dnevnik – Zapadnoslavonski front, zabilješka od 3. 4. 1992. u 07,15 sati; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 27-5/92 od 3. 4. 1992.; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 174-67 od 3. 4. 1992.

srpska je strana imala 11 poginulih osoba od čega 8 vojnika, 90 zarobljenih i 5 nestalih osoba.¹⁰³ Srpski civili su se preko padina Cincara uglavnom izvukli prema Glamoču gdje su organizirano prihvaćeni.¹⁰⁴ Zasluge za izvlačenje oko 700 civila iz sela na Cincar u monografiji 1. bataljuna Vojne policije 1. krajiškoga korpusa pripisuju najvećim dijelom sebi i četi 13. partizanske brigade. Prema popisu stanovništva iz 1991., u Donjem i Gornjem Malovanu bilo je ukupno 529 Srba. S obzirom na to da je dio punoljetnih Srba bio u TO u kojem je zarobljen, a dio civila se vjerojatno i iselio, stvarno brojno stanje stanovništva u trenutku napada bilo je nekoliko puta manje. Pretjerivanje u monografiji bataljuna vojne policije 1. krajiškoga korpusa nastavljeno je i u tvrdnji da su u Donjem Malovanu pružali otpor do 14 sati i uvođenja tenkova s hrvatske strane u borbu, nakon čega su se i vojni policajci za civilima povukli.¹⁰⁵

Na vijest o napadu na Malovan pukovnik Galić je od Komande Banjalučkoga korpusa tražio angažman zrakoplovstva u području Šujica – Donji Malovan i na smjeru Prozor – Ravno, kao i intervenciju snaga Kninskoga korpusa na smjeru Glamoč – Livno radi rasterećenja snaga 30. divizije na Kupreškoj visoravni.¹⁰⁶ Borbe su dobile veliki medijski prostor. General Kukanjac izjavio je da je Republika Hrvatska s 15 tenkova krenula u "agresiju" na Kupres, pa je zbog toga od Štaba Vrhovne Komande Oružanih snaga SFRJ zatražio uporabu zrakoplovstva. Također je izjavio da se oko uporabe zrakoplovstva prethodno dogovorio s predsjednikom Predsjedništva BiH Alijom Izetbegovićem.¹⁰⁷ Dan poslije, iz Izetbegovićeva kabineta priopćeno je da "JNA nije tražila niti je data suglasnost".¹⁰⁸

¹⁰³ "Mirno spavaj Krajino", u: *Međaš, list 7. motorizovane brigade*, 8, Kupres, april 1993., str. 5; Izvješće OpŠTO Tomislavgrad od 4. 4. 1992. zapovjedništvu Herceg-Bosne, D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 24.

¹⁰⁴ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-6 od 4. 4. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-7 od 5. 4. 1992.

¹⁰⁵ *Stanovništvo Bosne i Hercegovine. Narodnosni sastav po naseljima*, str. 166-167; Ž. ZORIĆ, 1. (11.) bataljon vojne policije, str. 54.

¹⁰⁶ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov br. 174-67 od 3. 4. 1992.

¹⁰⁷ "General-pukovnik Milutin Kukanjac: Avionima braniti Kupres", u: *Oslobođenje*, Sarajevo, 4. 4. 1992., str. 3.

¹⁰⁸ N. AHMIĆ, "Najžešće na Kupresu", u: *Oslobođenje*, Sarajevo, 5. 4. 1992., str. 1, 3.

Tijekom borbi kod Donjega Malovana Stožer Herceg-Bosne 3. travnja zapovjedio je novi angažman hrvatskih snaga na Kupreškoj visoravni. Snagama TO Bugojna i Gornjega Vakufa zapovjedbno je da s po jednom satnijom pojačaju obranu Kupresa. TO Posušja zapovjedbno je da s bojnomo, a TO Grude s jednom satnijom pojačaju u Šujici TO Tomislavgrad. Zadatak TO Tomislavgrad bio je da s mobiliziranim snagama i pridodanim pojačanjima iz drugih općina zauzmu planinu Malovan i spriječe prodor srpskih snaga iz Glamoča prema Kupreškom polju. Zadatak TO Prozor bio je da u suradnji s TO Tomislavgrada zauzmu južni obod Ravanjskoga polja. TO Ljubuški je bio dužan organizirati operativnu pričuvu Stožera Herceg-Bosne i uz postojeći ojačani vod mobilizirati jednu satniju.¹⁰⁹

Uz potporu samohodnoga topa M-36 hrvatske su snage 4. travnja bez većeg napora zauzele Gornji Malovan, benzinsku crpku u polju ispod sela i hotel "Adria Ski" na predjelu Čajuša. Hrvatske snage na području oba Malovana 5. i 6. travnja nisu imale borbeni kontakt sa srpskim snagama. Bataljun TO Tomislavgrad težišno je bio angažiran na nadzoru zauzetih sela i njihova zaleđa prema Cincaru i Hrbinama. S njima je bio i jedan samohodni top M-36 koji je pokidao gusjenicu i bio izbačen iz uporabe. Protutenkovskim minama zapriječen je šumski put prema planini Cincar, a za njegov vizualni nadzor izrađeno je i motrilište za pet vojnika. Protudiverzantski vod je 5. i 6. travnja izviđao područje Tikvice – Jaram bez borbenog kontakta sa srpskim snagama. Za dnevna izviđanje iznad malovanskih sela i Cincara bila je angažirana i izvidnička desetina Bataljuna ustrojena od vojnika iz svih vodova. Dio Odreda TO Tomislavgrad osiguravao je područje Stržnja, Arapovine, a poslije i dijela Donjega Malovana. Minobacačka bitnica 120 mm iz Bogdašića premještena je u Donji Malovan na položaj kod Kamenite glave, a nakon kraćeg odmora u Gornji Malovan gdje je podržavala bataljun TO Tomislavgrad. Minobacačka bitnica 120 mm s Rajkovače premještena je na Poganac odakle je davala potporu hrvatskim snagama u području Zlosela. Na Čajuši i polju kod benzinske crpke utvrđivana je crta za obranu, dobrim dijelom s mobiliziranim građevinskim strojevima iz Tomislavgrada. Desetina veze TO Tomislavgrad bila je

¹⁰⁹ Stožer Herceg-Bosne, Zapovijed za obranu pravca: Kupres – Tomislavgrad – Posušje, str. pov. br. 01-10/91 od 3. 4. 1992.

glavni organizator uspostave sustava žičane veze, ne samo svojih snaga već i drugih na tom dijelu bojišta, od Donjega Malovana, motrilišta iznad sela, do Gornjeg Malovana, hotela "Adria Ski" te položaja kod benzinske crpke. Središte veze bilo je na Čajuši s kojega je bilo povezano sa središtem u Šujici i preko njega s Operativnim centrom TO Tomislavgrad.¹¹⁰

Na Čajuši je bio vod HOS-a, a od 5. travnja i duvanjski studenti iz Zagreba, Splita i Mostara od kojih je u Tomislavgradu dan prije osnovana postrojba pod imenom Studentska bojna, jačine od oko 80 do 100 osoba. TO Posušje preuzeo je položaj kod benzinske crpke i radio na protuoklopnoj obrani. Na visoravan je 6. travnja iz sela Mrkodol dovedena satnija od 136 vojnika iz Gruda na položaj kod benzinske crpke. U prvom rovu do benzinske crpke bili su Gruđani, u drugom Posušani, a u trećem prema brdu i hotelu "Adria Ski" od 6. ili 7. travnja, bili su i pripadnici brigade Vukovarskih veterana. Na bojište je 6. travnja iz Specijalne policije "BATT" iz Splita došao vod 27 dragovoljaca rođenih na teritoriju BiH. Vod je 7. travnja s tenkom T-55 i BVP-om M-80 bez otpora zauzeo selo Rilić istočno od prometnice Kupres – Šujica. Osiguranje sela potom je preuzeo dio satnije TO iz Gruda.¹¹¹

Borba na smjeru Blagaj – Rastičevo – Zlosela – Kupres od 3. do 7. travnja

Prema hrvatskim podatcima 3. travnja u 10.30 sati počeo je topnički i minobacački napad iz Blagaja po Rastičevu. Crtu Rastičevo – Grbešina dolina – Mrnjašnica – Mrdebare – Stražbenica branila je Kupreška bojna sa satnijom Zlosela i ojačanim vodom Rastičevo. U zahvatu prometnice Blagaj – Rastičevo hrvatske snage imale su protuoklopnu

¹¹⁰ SP: OpŠTO Tomislavgrad, Obavještajni izvještaj, str. pov. br. 02/92 od 3. 4. 1992.; OpŠTO Tomislavgrad, Obavještajni izvještaj, str. pov. br. 08 od 4. 4. 1992.; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 155, 185-187; B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu"; Dio rukopisa Ilije Vučure o brigadi "Kralj Tomislav".

¹¹¹ MKSJ: Policijska uprava Splitsko-dalmatinska, Ratni put SJP "BATT", br. 511-12-48-VT-22/97 od 31. 12. 1997.; JURE BEGIĆ, "Božji oklop", u: *Drmaj, glasilo 1. gardijske brigade HVO "Ante Bruno Bušić"*, 7, Čapljina, 13. 6. 1995., str. 16; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 30; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 37, 43, 51, 170.

skupinu s tri netrzajna topa i tri minobacača 82 mm na položaju u području Mrnjašnice. U Blagaju su srpske snage imale bataljun 11. motorizirane brigade bez jedne čete s minobacačkom baterijom 120 mm, baterijom haubica 105 mm i vodom protuoklopnih topova 76 mm, četu TO i minobacačku četu 120 mm 13. partizanske brigade, sveukupno oko 350 vojnika. Prema podacima Komande 30. divizije na tom je području 1. travnja bilo i 150 "Belih orlova" iz 5. dobrovoljačkoga bataljuna. U izvještaju od 3. travnja oni se više nisu spominjali u Blagaju pa nije isključeno da su vraćeni u zapadnu Slavoniju zbog prolongiranja napada na Kupreška vrata. Nakon dojave da su borbe počele, prva reakcija komandanta 30. partizanske divizije bila je slanje u Blagaj potpukovnika [Milorada] Vukaševića radi koordiniranja djelovanja svih snaga na tom području. Uz jaku topničku potporu, bataljun 11. motorizirane brigade s četom TO napao je rano poslijepodne hrvatske položaje u Rastičevu. U selu Strojicama 1. bataljuna 13. partizanske brigade naređen je napad preko Čučkovina na Kupreška vrata. Bataljuna su pridodana i 22 pripadnika 5. dobrovoljačkog bataljuna koji su po naredbi komandanta Banjalučkog korpusa tijekom dana poslani iz Vrbovljana kod Okučana. Dan je zapravo protekao u razmjeni topničke vatre, odnosno razmjeni vatre iz oruđa za potporu. Srbi su u tom vatrenom dvoboju imali ogromnu prednost jer su imali najmanje 15 oruđa u kalibru 105 i 120 mm. Utemeljeno je pretpostaviti da su imali i nekoliko od šest minobacača 82 mm koje su motorizirani bataljuni JNA ustrojbeno dužili. Hrvatska strana imala je tri minobacača 82 mm sa 100 mina koji nisu mogli ni izbliza parirati srpskom topništvu. Tražena je i dobivena topnička pomoć iz Šujice, ali zbog lošega navođenja nije bila učinkovita. Usprkos topničkoj premoći, srpsko pješaštvo nije zauzelo Rastičevo ni kada se vod domicilnih pješaka povukao u zaseok Grbešinu dolinu. Zbog problema s prijevozom, 1. bataljun 13. partizanske brigade sa skupinom "Belih orlova" tek je u 18 sati dovezen na Čučkovine s kojih je trebao početi napad tako da on nije ni izveden. Borbe su prekinute dolaskom noći. U borbama za Rastičevo ranjena su dva hrvatska vojnika koji su zbrinuti, a preostali civili evakuirani su iz sela. Nakon što je informiran da je Rastičevo napušteno, zapovjednik Stožera HZ HB naredio je da se crta Stražbenica – Mrnjašnica – Grbešina dolina drži po svaku cijenu i najavio dolazak pomoći u ljudstvu iz Bugojna i Gornjega Vakufa tijekom noći. Pojačanja su slana i sa srpske strane. Komandant Kninskoga korpusa JNA oko podneva

naredio je slanje čete tenkova 9. oklopnog bataljuna s položaja u selu Medak kod Gospića u Novo Selo uz osiguranje patrole vojne policije. S četom je poslan pukovnik Slavko Lisica, načelnik oklopništva korpusa. Komandant Banjalučkoga korpusa naredio je pojačanje 30. divizije postrojbama koja su izvučena iz zapadne Slavonije s okupiranog područja Republike Hrvatske. Osim dijela Dobrovoljačkoga bataljuna Banjalučkoga korpusa koji je tijekom dana stigao u zonu 30. divizije, u istom smjeru poslan je 2. haubički divizijun 5. mješovitog artiljerijskog puka s 12 haubica 122 mm, a s njim i baterija 5. lakog artiljerijskog puka protuzračne obrane s pet samohodnih dvocijevnih topova 30 mm "praga".¹¹²

Haubički divizijun i baterija protuzračnih topova stigli su 4. travnja u 13.30 sati u selo Strojice kamo je stacionirano i pet helikoptera za protuoklopnu borbu. Iz izvješća Komande 30. divizije nije jasno je li divizijun tijekom dana uključen u borbu. Tijekom noći ili u jutro 4. travnja s područja Roduše u Blagaj doveden je i 3. bataljun 13. partizanske brigade bez jedne čete. Bataljun je stavljen u divizijsku pričuvenu za napad na smjeru Blagaj – Čučkovine – Kupreška vrata. Na tom smjeru napadao je 1. bataljun 13. brigade s 5. dobrovoljačkim bataljunom i pred njima sve do Malih vrata nije bilo hrvatskih snaga. Najveći "neprijatelj" srpskim snagama na tom smjeru bilo je jako loše vrijeme i visok snijeg zbog čega su se u noći 4./5. travnja radi odmora zaustavile na padinama planine Velika Plazenica. Zbog toga je 4. travnja glavni napor 30. divizije i dalje bio na smjeru Blagaj – Zlosela – Kupres i bataljunu 11. motorizirane brigade i čete TO koji su do 15 sati navodno izbili na crtu groblje sela Zlosela – Glavica.¹¹³ Od vatre srpskoga to-

¹¹² Komanda 30. partd, Raspored jedinica 30. partd, str. pov. br. 174-65 od 1. 4. 1992.; MKSJ: Ratni dnevnik – Zapadnoslavonski front, zabilješka od 3. 4. 1992. u 10,00 sati; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-67 od 3. 4. 1992.; Komanda 5. korpusa, Marš jedinice u rajon upotrebe naređenje, op. pov. br. 319-5 od 3. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7, kut. 46: Komanda 9. korpusa, Angažovanje snaga, naređenje, str. pov. br. 23-52 od 3. 4. 1992.; Komanda 5. korpusa, Marš jedinice u rajon upotrebe naređenje, op. pov. br. 319-6 od 3. 4. 1992.; Komanda 5. korpusa, Marš jedinice u rajon upotrebe naređenje, op. pov. br. 319-6/1 od 3. 4. 1992.; Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., 18-19; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 24-25.

¹¹³ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-68 od 4. 4. 1992.; MKSJ: Ratni dnevnik – Zapadnoslavonski front, zabilješka od 4. 4. 1992. u

pništva po položajima satnije Zlosela poginulo je pet hrvatskih vojnika, a više ih je ranjeno. Gubitci su utjecali na povlačenje s crte većine vojnika voda Rastičevo. U Zloselima ih je ostalo 16, a 37 je samovoljno napustilo crtu i otišlo prema Bugojnu u koje su stigli kasno navečer sljedećega dana.¹¹⁴ Odlazak glavnine voda Rastičevo donekle je kompenziran dolaskom nekoliko vojnika iz Bugojna tijekom dana, a kasno navečer stigla su i 44 pripadnika TO Posušje. Njihov dolazak podigao je moral u Zloselima koji je bio pokoleban povlačenjem voda iz Rastičeva.¹¹⁵ Hrvatskim snagama išao je na ruku i nizak moral vojnika 3. bataljuna 11. motorizirane brigade. Bataljun je oko 20 sati napustio položaje u području Rastičeva i povukao se u Blagaj s obrazloženjem da nije spreman za borbu. S obzirom na njihovo povlačenje, to je značilo i povratak srpske crte na stanje prije 3. travnja. To povlačenje i zastoј 1. bataljuna 13. partizanske brigade na Velikoj Plazenici utjecali su da 30. divizija, 5. travnja, nije imala nikakav teritorijalni pomak iz Blagaja prema Kupresu. Uz to je bataljun 11. motorizirane brigade pješke krenuo prema Šipovu pa ga je na putu zaustavila vojna policija. Nakon dvosatnog uvjeravanja pukovnika Lisice i potpukovnika Miodraga Sovilja iz Komande Kninskoga korpusa i pristiglih tenkista iz Like, bataljun se vratio u Blagaj.¹¹⁶

Umjesto njega na smjer Blagaj – Rastičevo – Zlosela uvedeni su 3. bataljun 13. partizanske brigade i 5. dobrovoljački bataljun. Dobrovoljački bataljun povučen je sa smjera Čučkovina – Kupreška vrata premda nije jasno je li uopće dan prije i krenuo na zadatak, a 3. bataljun 13. brigade u napad je uveden iz divizijske pričuve. Sve to nije dovelo do uspjeha na smjeru Blagaj – Kupres, pa je i treći dan borbi protekao bez pomaka, uz gubitke od dva poginula pripadnika 5. dobrovoljačkoga bataljuna. Taktički položaj divizije najbolje oslikava odluka njezina

11,30 sati; Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-69 od 5. 4. 1992.

¹¹⁴ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., 20-21; N. AH., "Rakete pustoše sela", u: *Oslobođenje*, Sarajevo, 6. 4. 1992., str. 16.

¹¹⁵ Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 25-26.

¹¹⁶ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-69 od 5. 4. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 27. Krajnje živopisan opis uvjeravanja bataljuna na povratak vidjeti u: S. LISICA, *Komandant po potrebi*, str. 96-97.

komandanta da u daljnjem djelovanju stabilizira crtu na položajima Seka – Rastičevo i uz pomoć pristiglih pojačanja zauzme Rastičevo i spoji se s okruženim snagama 19. brigade u Kupresu. Pristizanje novih pojačanja bilo je i najznačajniji dio promjena u zoni 30. divizije. Četa od 98 vojnika 3. bataljuna 13. brigade, koja se 3. travnja povukla iz Donjega Malovana u Šipovu, ušla je u sastav matičnog bataljuna. Komandantu 30. divizije na raspolaganje se stavilo i 48 pripadnika Kninskoga korpusa s područja Šipova, koji su ušli u sastav baterije lakih raketnih lansera 128 mm. Na područje Blagaja trebao je stići i 2. bataljun 13. partizanske brigade iz Laništa, no srpsko stanovništvo iz Ključa najavljivalo je postavljanje barikada s namjerom sprječavanja njegova odlaska na bojište.¹¹⁷ Najznačajnije pojačanje bilo je tenkovska četa Kninskoga korpusa koja je sa četiri tenka stigla u Blagaj, dok je šest tenkova "ostalo uz put Barači – Strojice – Blagaj u kvaru".¹¹⁸ Navodno se u Blagaju pojavio i general-major Ratko Mladić, komandant Kninskoga korpusa i s komandnog mjesta 30. divizije osmotrio crtu dodira te procijenio da je Rastičevo napušteno. Zbog procjene da je potrebno još tenkova, pukovnik Lisica je tijekom noći otišao po njih u Knin.¹¹⁹ Zatišje na crti dodira omogućilo je satniji Zlosela da se s dijelom vojnika vrati na crtu zaselak Suhova – Mrdebare – Stražbenica, dok je dio ostao u selu. Na toj crti tijekom dana nije bilo borbi. Obranu Zlosela pojačala je skupina od oko 60 pripadnika HOS-a iz Tomislavgrada za čiji dolazak Operativni štab općine Kupres nije znao, kao što nije znao da je i minobacačka baterija 120 mm razmještena na Pogancu radi potpore satniji Zlosela.¹²⁰

Dolazak tenkova Kninskoga korpusa potpuno je promijenio odnos snaga na smjeru Blagaj – Zlosela. Uz jaku topničku pripremu po selima

¹¹⁷ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-69 od 5. 4. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 27.

¹¹⁸ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-69 od 5. 4. 1992.

¹¹⁹ Isto; S. LISICA, *Komandant po potrebi*, str. 97-98; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 26.

¹²⁰ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 22; A. ČIČAK, "Kako smo branili Kupres", str. 24, 26; IVAN BUNTIĆ, "Minobacačka bitnica 120 mm", u: *Drmaj, glasilo 1. gardijske brigade HVO "Ante Bruno Bušić"*, 7, Čapljina, 13. 6. 1995., str. 13; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 155; Dio rukopisa Ilije Vučure o brigadi "Kralj Tomislav".

Zlosela, Osmanlija i Olova 30. divizija je u zoru 6. travnja iz Blagaja ponovno napala prema Kupresu. Gotovo cijeli dan padala je ledena kiša koja je otežavala djelovanje obje sukobljene strane. Četa tenkova Kninskog korpusa, vod "praga", dobrovoljački odred, tj. "martićevci" iz Šipova, 5. dobrovoljački bataljun s "belim orlovima" i 3. bataljun 13. partizanske brigade napali su u zahvatu ceste Blagaj – Rastičevo – Zlosela. Tenkovi s "pragama" i "martićevcima" iz Šipova su bez većeg otpora razbili hrvatsku crtu u Suhovi i kroz sela Bili Potok i Zlosela ušli u Osmanlije. Oko podneva 5. dobrovoljački bataljun i 3. bataljun 13. partizanske brigade bili su u području zaselak Jurići – Ratkovine na smjeru prema Kupreškim vratima. Te su se snage s desnim krilom poslijepodne povezale s tenkovskom četom u Osmanlijama. Bataljun 11. motorizirane brigade sa Specijalnom četom Blagaj u napadu na smjeru Blagaj – Japage – Mrnjašnica izbio je u selo Mrđebare i nadomak sela Stražbenica. Tenkovska četa s dobrovoljačkim bataljunom iz Šipova bila je na prilazu selu Olovo gdje je zaustavljena jakom vatrom hrvatskih snaga za koju se smatrala da dolazi sa Čardačice, Begova Sela i Odžaka, premda je u pitanju bila i vatra s Poganca.¹²¹ Oklopna kolona prethodno je prošla i kroz selo Osmanlije iz kojega se veći dio lokalne hrvatske satnije bez znanja i odobrenja Operativnog štaba prijedne povukao u smjeru Bugojna i Šujice, a dio u selo Olovo i područje Poganca. Na vijest da su srpski tenkovi ušli u Zlosela Operativni štab je u Olovo poslao Specijalni protudiverzantski vod i protuoklopnu desetinu bojne "Zrinski" iz Kupresa da na položajima Čevići i Čardačica zaustave prodor oklopne kolone. Za razliku od skupine bojne "Zrinski" koja je na Čardačici organizirala obranu, Specijalni vod je produžio dalje do Suhoga polja. Zbog toga je na zahtjev skupine "Zrinski", Operativni štab na crtu Čevići – Čardačica uputio i protuoklopnu skupinu pratećega voda satnije Gornji Kupres. Ta se skupina u Olovu ukrcala u teretni kamion i "nezaustavljajući se na pomenutoj liniji došla u rajon zaseoka Guber gdje su gađani tenkovskim granatama, pa je veći dio ove grupe u tom rejonu i poginuo".¹²² U tom su području hrvatske snage, po svemu sudeći, iz bojne "Zrinski" pogodile jedan tenk i zaustavile

¹²¹ Komanda 30. partd, Vanredni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-70 od 6. 4. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 28.

¹²² Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 25-26.

napad tenkovske čete.¹²³ Na iste položaje potom je poslana tek pridošla skupina od oko 40 studenata iz Kupresa koja je stigla iz Zagreba, no zbog jake topničke vatre nije uspjelo njezino uvođenje na položaje u Čevićima zbog čega je povučena u područje brda Poganac.¹²⁴ Na srpskoj strani bojišta, komandant 30. divizije naredio je dovođenje 2. bataljuna 13. partizanske brigade iz Laništa prema Strojicama gdje je 1. bataljun brigade čekao u stanju spremnosti za uvođenje u borbu. Zbog intenzivne uporabe topništva komandant 30. divizije je od Komande 5. korpusa tražio popunu granata za haubice 105 i 122 mm.¹²⁵

Uspjeh postignut 6. travnja srpske snage finalizirale su 7. travnja. Iz Knina je u Blagaj stigao 9. oklopni bataljun sa 17 tenkova T-55, osam oklopnih transportera M-60 i pet borbenih vozila pješastva M-80. Njihovim dolaskom sve snage Kninskoga korpusa združene su u Prvu taktičku grupu (TG-1) pod komandom pukovnika Lisice.¹²⁶ Oklopni bataljun doveden je u Osmanlije gdje je pojačao dijelove tenkovske čete koji su tu bili od prethodnoga dana. U napad prema Kupresu uvedena su i dva preostala bataljuna 13. partizanske brigade dovedena iz Strojica. Bataljun 11. brigade je tijekom dana "raščišćavao" područja Mrđebara i Zlo-sela. Jedini organizirani otpor srpskim snagama na dionici do Kupresa hrvatske su snage pružile u području Olova. Tu je bilo osam iscrpljenih pripadnika bojne "Zrinski" i 37 pripadnika Protudiverzantskoga voda iz Tomislavgrada, koji su stigli ujutro 7. travnja kako bi ih zamijenili na položajima. Ta je skupina nekoliko sati zadržavala napad srpskoga pješastva i tenkova sve dok nije ostala bez protuoklopnih sredstava i dok u borbu nisu uvedeni novi tenkovi i druga oklopna borbeno vozila. U borbi su poginula tri pripadnika voda iz Tomislavgrada, a šest ih je ranjeno. Nakon što je ostala bez protuoklopnih sredstava skupina se oko

¹²³ <https://www.youtube.com/watch?v=u9wtPff8JY0>, *Gdje si bio '91? – Ante Vukadin – "Dezertar" JNA postao elitni komandos Hrvatske vojske*, (3. 4. 2026.).

¹²⁴ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 26; B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu".

¹²⁵ Komanda 30. partd, Vanredni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-40 od 6. 4. 1992.

¹²⁶ HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, Naređenje za formiranje i upotrebu TG-1, str. pov. br. 42-53 od 6. 4. 1992.; Komanda 2. vojne oblasti, str. pov. br. 31/103-29-4 od 7. 4. 1992. O načinu na koji je 30. partd pojačana 9. oklopnim bataljunom opširnije vidjeti kod Lisice. U njegovu računanju vremena ima dan "viška". S. LISICA, *Komandant bez potrebe*, str. 98.

16 sati s ranjenicima povukla u Kupres u kojem više gotovo da i nije bilo hrvatskih snaga.¹²⁷ Srpske su snage uspjeh postigle uz jednoga poginulog i tri ranjena borca, a tri su im tenka oštećena.¹²⁸

Borbe u Kupresu od 3. do 7. travnja

Po naredbi Stožera Herceg-Bosne Kupreška bojna je u rano jutro 3. travnja 1992. podigla borbenu spremnost na prvi stupanj. Njezine snage u Kupresu i okolici bile su u svom domicilnom području s oko 280 do 300 ljudi. Na uzvisini Poganac bila je protuoklopna skupina s netrzajnim topom i zadatkom nadzora prometnice Kupres – Šujica, a dva minobacača 82 mm bila su kod uzvisine Gradina pokraj sela Vrila. U Kupresu su srpske snage imale dvije čete 1. bataljuna 19. partizanske brigade i Općinski štab TO koji su zajedno imali oko 310 naoružanih ljudi, uglavnom s automatskim puškama, jednim netrzajnim topom i više minobacača. U Begovu Selu, Odžaku i Botunu imali su 45 naoružanih ljudi. Ta brojka poklapa se s podacima iz jednoga novinskog članka iz 1993. po kojem je u gradu bilo oko 350 Srba.¹²⁹ Prijepodne 3. travnja komandant 30. partizanske divizije naredio je komandantu ŠTO Kupres da zauzmu grad. No na taj se potez Srbi nisu odvažili, iako hrvatske snage u gradu nisu bile brojnije. One su na Kupreškim vratima zatvorile prilaz iz smjera Bugojna, zaposjele industrijsku zonu i blokirale Srbe u Begovu Selu. Komanda 19. brigade vezu sa snagama u Kupresu održavala je kraće vrijeme samo telefonom, i nije imala mobiliziranih snaga za intervenciju prema Kupreškim vratima. Tijekom dana u gradu je uglavnom razmjenjivana vatra iz pješackoga naoružanja.¹³⁰

¹²⁷ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-71 od 7. 4. 1992.; Brigada "Tomislavgrad" od 20. 8. 1992., Izvješće o ljudstvu, MTS i vozilima koji su sudjelovali u bojnim djelovanjima na kupreškom bojištu; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 29; <https://www.youtube.com/watch?v=u9wtPff8JY0>, *Gdje si bio '91? – Ante Vukadin – "Dezserter" JNA postao elitni komandos Hrvatske vojske*, (3. 4. 2026.).

¹²⁸ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-71 od 7. 4. 1992.

¹²⁹ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 27-6 od 4. 4. 1992.; Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 4, 17-19; MITAR ŽDERO, "Uz godišnjicu oslobođenja Kupresa", u: *Međaš, list 7. motorizovane brigade*, 8, Kupres, april 1993., str. 3; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 22.

¹³⁰ MKSJ: Ratni dnevnik – Zapadnoslavonski front, zabilješka od 3. 4. 1992. u 10,00 sati; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izveštaj, pov. br. 27-5/92 od 3. 4. 1992.;

Intenzivne borbe u gradu počele su 4. travnja. Komanda 19. partizanske brigade nije pouzdano znala ni što se događa s njezinim bataljunom u gradu, osim da je u hrvatskom okruženju i bezizlaznom položaju. Četa u području Koprivnice imala je samo 34 vojnika i na nju se nije moglo računati za intervenciju prema Kupresu. Stoga je brigada od Komande 30. divizije tražila da svim raspoloživim snagama pomogne okruženim snagama u Kupresu.¹³¹ Hrvatske su snage u gradu i okolici prijedpodne dobile pojačanje jer je nakon dužega noćnog lutanja po snijegom zatrpanoj planini Stožer stigla satnija iz Bugojna, a za njom i satnija iz Uskoplja. Radilo se o ukupno oko 200 vojnika od kojih se polovica odmah vratila natrag, a stotinjak je upućeno na Kupreška vrata. Oko 22 sata u Kupres je stiglo i 80 vojnika TO Posušje od kojih je 36 pridodano satniji Kupres za položaj Kupreška vrata, a 44 su poslana u Zlosela.¹³²

Položaj srpskih snaga u Kupresu i bližoj okolici veoma se pogoršao 5. travnja kada je hrvatska strana pojačana s oko 40 pripadnika bojne "Zrinski" i zahvaljujući njoj razbila srpske snage u Begovu Selu i zapadnom dijelu grada. Oko 20 sati srpske su snage zatražile dogovor s hrvatskim vodstvom. Predsjednik gradskoga SDS-a i predsjednik općine dogovorili su prekid vatre i polaganje oružja, što su poslije izigrali. Zahvaljujući pripadnicima bojne "Zrinski" u Kupres su 6. travnja iz Tomislavgrada dovedeni tenk T-55 i borbeno vozilo pješništva M-80 koji su vjerojatno toga dana dopremljeni iz Hrvatske. Prema srpskim izvorima u pitanju su bila tri oklopna vozila. Uz potporu oklopništva hrvatske su snage zauzele dio grada do samoga centra. Noć i loše vrijeme zaustavilo ih je u napredovanju u kojem su imali četiri poginula i četiri ranjena borca.¹³³ Položaj srpskih snaga tog je dana bio najteži zbog nedostatka protuoklopnog oružja i većina je bila u podrumima u gotovo bezizlaznom stanju. Pozive na predaju nisu prihvaćali zbog straha za svoju sigurnost. Tijekom noći 6.

Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov br. 174-67 od 3. 4. 1992.; Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 18-19.

¹³¹ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-6 od 4. 4. 1992.

¹³² Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 25-26.

¹³³ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 25-27; Izvješće o radu Općinske organizacije HDZ BiH Kupres i njezinih organa od 31. 5. 1992., str. 26-27; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 187-188; Izjava Tomislava Sablje dana autoru 25. 4. 2026.

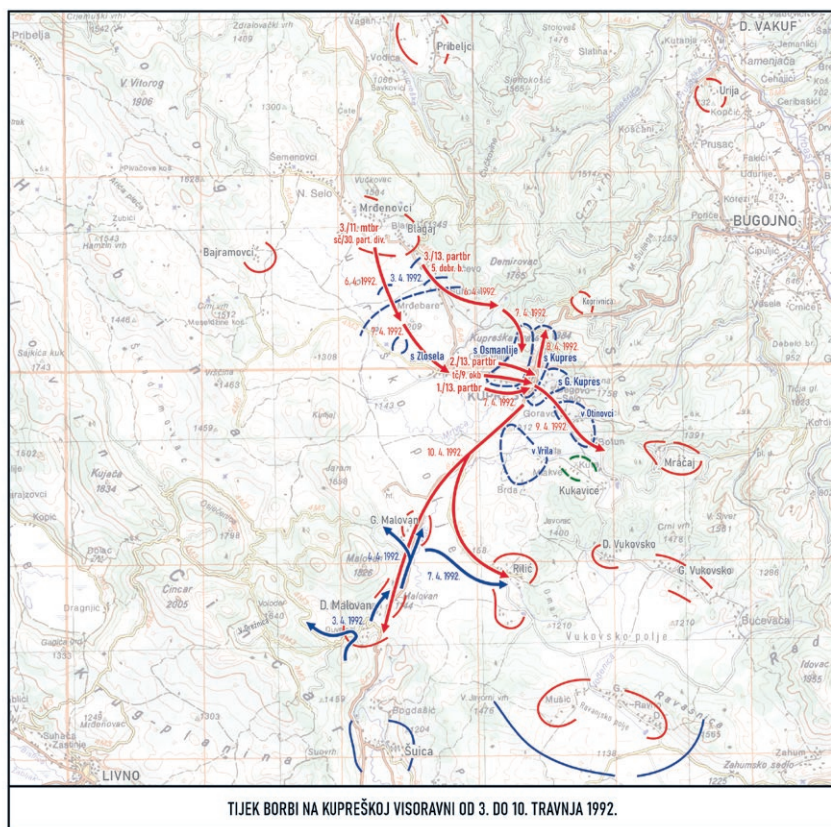
na 7. travnja manje skupine srpskih vojnika uspjele su se probiti iz grada prema Bugojnu i Donjem Vakufu i informirati Komandu 19. brigade o teškom stanju u Kupresu i nepovoljnom položaju srpskih snaga.¹³⁴ Noć i loše vrijeme zaustavilo je hrvatske snage u zauzimanju gradića, a dio pripadnika bojne "Zrinski" s ranjenim i poginulim suborcima povukao se u Tomislavgrad. Gubitci i gubljenje prostora na zapadnom dijelu bojišta, od Rastičeva do Kupresa nepovoljno su utjecali na opći položaj hrvatskih snaga, pa je u noći počelo povlačenje pojačanja iz Bugojna i Uskoplja. Nakon njih se i pojačanje iz Posušja povuklo do Poganca gdje su po njih došli autobusi. Ta povlačenja potaknula su većinu pripadnika Kupreške bojne da do jutra učine isto i povuku se prema Šujici i Bugojnu. Zarobljeni Srbi prepraćeni su do Šujice i predani Općinskom štabu TO Tomislavgrad. Tako se u noći 6./7. travnja organizacija hrvatskih snaga u Kupresu samourušila, iako je bila na korak od potpunoga zauzimanja gradića. Manja je skupina pripadnika Kupreške bojne samovoljno ostala u gradu tijekom noći i dijela 7. travnja, a dio se vratio na zahtjev Željka Glasnovića koji je preuzeo zapovijedanje nad tim dijelom bojišta. No to su bile premale snage da naprave nešto ozbiljnije u gradu.¹³⁵ To potvrđuje pukovnik HV-a Žarko Tole koji je iz Splita u Tomislavgrad doveo pošiljku naoružanja. Ne poznajući stanje na bojištu bio je kraće vrijeme u gradu u kojem je zatekao samo diverzantski vod Kupreške bojne i nekoliko pripadnika bojne "Zrinski" koje je predvodio Aldo Lučev. U gradu je kraće vrijeme bio i zapovjednik TO Tomislavgrada Željko Glasnović koji je pod srpskom paljbom izvukao 16 vojnika na Kupreška vrata, gdje je bila manja skupina vojnika iz Kupresa i četiri pripadnika bojne "Zrinski". No u gradu su ostale neorganizirane i neinformirane skupine hrvatskih snaga iz Kupresa i Tomislavgrada. Poslijepodne su se kroz grad i pod vatrom srpskih snaga iz Olova na Poganac povukli PDV Tomislavgrad i desetina skupine "Zrinski" s ranjenicima koji su evakuirani u Tomislavgrad.¹³⁶ U Kupres je oko 17 sati ušao 9. oklopni

¹³⁴ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-9/92 od 7. 4. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-10/92 od 8. 4. 1992.

¹³⁵ Izvješće o radu Operativnog štaba općine Kupres od 27. 5. 1992., str. 26-28a.

¹³⁶ Brigada "Tomislavgrad" od 20. 8. 1992., Izvješće o ljudstvu, MTS i vozilima koji su sudjelovali u bojnim djelovanjima na kupreškom bojištu; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 191; TOMISLAV ŠULJ, *Bojna Frankopan: Prvi hrvatski komandosi*, Ministarstvo hrvatskih branitelja – Hrvatski

bataljun, a za njim i dva bataljuna 13. brigade koja su s južne i sa sjeverne strane izveli obuhvat grada. Treći bataljun je iz Jurića i Ratkovina izbio na Malu Plazenicu na kojoj je čekaao napad dijelova 9. oklopnoga bataljuna na Kupreška vrata. Oko 75 hrvatskih vojnika i mještana uhićeno je i sprovedeno do Knina. Uspjeh su srpski vojnici i stanovnici iskoristili za "pljačkanje hrvatskih kuća".¹³⁷

Slika 4 (izradio Tomislav Kovačić)

memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb, 2023., str. 214; Izjava Tomislava Sablje dana autoru 25. 4. 2026.

¹³⁷ Komanda 30. partid, Redovni borbeni izveštaj, str. pov br. 174-71 od 7. 4. 1992.; Uvjerljiv opis pljačke hrvatskih kuća u članku: STEVAN STOJČIĆ, "Najduži dan", u: *Medaš, list 7. motorizovane brigade*, 8, Kupres, april 1993., str. 6.

Borbe na visoravni od 7. do 13. travnja

Na Kuprešku je visoravan 7. travnja formalno proširena nadležnost Kninskoga korpusa i sve snage na visoravni združene su pod komandom 11. operativne grupe (dalje: 11. OG). Komanda grupe osnovana je po nalogu Generalštaba OS SFRJ. Komandant je bio pukovnik Stanko Letić, a načelnik štaba pukovnik Vitomir Grujić, oba iz Bihaćkoga korpusa. Komanda Kninskoga korpusa je 9. travnja prihvatila Komandu 11. OG i upoznala je sa stanjem na bojištu i njezinim obvezama.¹³⁸ Do tada je na Kupreškoj visoravni zapovjednik i dalje bio pukovnik Galić iz 30. partizanske divizije.¹³⁹ Od 9. do 11. travnja postoje redovita borbena izvješća Komande 19. partizanske brigade, koja su se ograničavala na konstataciju da se borbe vode po rubnim područjima grada Kupresa i općine. Od 12. travnja 1. bataljun, Specijalna četa i protuoklopni vod izuzeti su iz njezina organizacijskoga sastava, a time i Kupres iz područja mjerodavnosti.¹⁴⁰

U dnevnom izvještaju Komande 30. divizije za 8. travnja sa stanjem u 19 sati navedeno je da su očišćeni i zauzeti Rastičevo, Jurići, Ratkovine, Osmanlije, Olovo i Kupres te da su u tijeku "zadnja čišćenja, posebno snajperista".¹⁴¹ Bez borbe su zaposjednuta i Kupreška vrata. Radi oporavka oštećene borbene tehnike, u TG-1 upućeno je više ekipa, vjerojatno iz Knina. Tog i sljedećega dana razrađivana je napadna operacija 11. OG. Operativna je grupa navečer 9. travnja s

¹³⁸ HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 4-1913 od 9. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7: Komanda 11. OG, Operativni izvještaj br. 3, str. pov. br. 7-2 od 13. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7: Komanda 11. OG, Operativni izvještaj br. 3 dopuna, str. pov. br. 7-3 od 13. 4. 1992.; MKSJ: Radna beležnica generala Ratka Mladića za razdoblje od 14. 2. do 25. 5. 1991., str. 168-169.

¹³⁹ Komanda 5. korpusa, Objedinjavanje rukovođenja i komandovanja borbenim dejstvima u rejonu Kupresa, naređenje, br. 333-2 od 6. 4. 1992.; MKSJ: Komanda 5. korpusa, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 44-1/99 od 9. 4. 1992.; S. LISICA, *Komandant po potrebi*, str. 98.

¹⁴⁰ Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-11/92 od 9. 4. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-12/92 od 10. 4. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-13/92 od 11. 4. 1992.; Komanda 19. partbr, Redovni borbeni izvještaj, pov. br. 27-14/92 od 12. 4. 1992.

¹⁴¹ Komanda 30. partd, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 174-72 od 8. 4. 1992.

Komandom i prištabnim postrojbama: vodom veze i vodom vojne policije bila u Kupresu, TG-1 i 13. partizanska brigada bili su također u Kupresu, na Kupreškim vratima i okolnim selima Stražbenici, Zloselu, Osmanlijama i Olovu, haubička baterija 105 mm bila je u području Mrdebara. U izvještaju Komande Kninskoga korpusa nije naveden razmještaj 1. bataljuna 19. partizanske brigade koji je također trebao biti u Kupresu, haubičkoga divizijuna 122 mm, baterije "praga", dobrovoljačkog odreda i četa TO Mračaj, Vukovsko i Ravno, s tim da je raspored četa TO nesumnjivo bio u matičnim selima. Brojno stanje 11. OG nije bilo poznato i procijenjeno je na oko 5000 do 6000 ljudi, a od borbene tehnike 27 tenkova, osam oklopnih transportera, 12 haubica 122 mm i šest haubica 105 mm. Snage su sređivane i pripremane za nastavak napada. Planirano je zauzimanje Gornjeg i Donjega Malovana, presijecanja prometnice Livno – Tomislavgrad i izlazak na crtu: Velika Drežnica – Šujica – Donje Ravno.¹⁴² Dolazak čete tenkova M-84 iz oklopnog bataljuna 51. mehanizirane brigade očekivan je 10. travnja, čije je dovođenje iz Vrginmosta u 11. OG 8. travnja naredio načelnik Generalštaba OS SFRJ.¹⁴³

Povlačenjem iz Kupresa hrvatske su snage s ojačanim vodom Kupreške bojne i vodom duvanjskoga MUP-a nastojale postaviti obranu istočno od Kupresa u selima Vrila, Brda i Kukavice. Većina pripadnika bojne "Zrinski" bila je na pokopima poginulih suboraca u Posušju i Tomislavgradu. Glavno hrvatsko uporište bilo je u Donjem i Gornjem Malovanu i po sjećanju Željka Glasnovića na tom su području 7. ili 8. travnja zapovijedanje preuzeli pripadnici Vukovarske brigade. Crta obrane bila je kod hotela "Adria Ski", benzinske crpke u blizini Gornjega Malovana i na dijelu prema selu Riliću.¹⁴⁴ Srpske su snage 9. travnja zauzele napuštena sela Goravce i Otinovce istočno od Kupresa

¹⁴² HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izvještaj, str. pov. br. 4-1896 od 8. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, Sastav i stanje jedinica 9. K u širem rejonu Kupresa, str. pov. br. 42-55/1 od 9. 4. 1992.; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 31.

¹⁴³ HR-HMDCDR-7: Komanda 2. VO, Naređenje, str. pov. br. 9/997-30 od 8. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7: Komanda 2. VO, Dopuna telegrama, str. pov. br. 9/997-30/1 od 9. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7: Komanda 9. korpusa, Sastav i stanje jedinica 9. K u širem rejonu Kupresa, str. pov. br. 42-55/1 od 9. 4. 1992.

¹⁴⁴ D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 189, 196; Izjava Tomislava Sablje dana autoru 25. 4. 2026.

i izbile na Vukovsku previju. Hrvatske snage, vjerojatno skupine u povlačenju iz okolice Kupresa prema Šujici, u selu Znanaglini imale su kraći sukob sa srpskom TO koja je izgubila četiri pripadnika. Na tom dijelu bojišta od vatre srpskoga topništva poginuo je jedan, a teško ranjen drugi pripadnik hrvatskih snaga.¹⁴⁵

Napad 11. OG prema Malovanu, prvotno planiran 9. travnja, odgođen je za dan poslije, po tvrdnjama Dušana Marića zbog straha i preuveličanih obavještajnih podataka o snazi hrvatskih postrojba. Ujutro 10. travnja OG-11 napala je u zahvatu prometnice Kupres – Gornji i Donji Malovan. General Lisica nije precizirao sastav snaga koje je na poslijeratnom zemljovidu grafički predstavio kao oklopni bataljun s glavnim snagama na smjeru Kupres – Donji Malovan a pomoćnom prema selu Riliću. Sam napad netočno je datirao dan prije.¹⁴⁶ Dušan Marić tvrdi da je u napadu sudjelovala tenkovska četa 9. oklopnoga bataljuna, samohodni dvocijevni topovi 30 mm "prage", dobrovoljci iz Srbije i Kuprešani "koji su se prijavili da učestvuju u oslobađanju Malovana".¹⁴⁷ Napad je izveden u gustom magli i s minimalnom mogućom bukom oklopnih vozila zbog čega su uspjeli postići učinak iznenađenja. Njihovu uspjehu pridonijelo je i mišljenje dijela hrvatskih vojnika da su u pitanju njihovi tenkovi. Zbog magle i snijega nošena jakim vjetrom srpski su tenkovi ugledani tek kada su se veoma približili hrvatskim položajima. Po nekim tvrdnjama nadomak crte bilo je minsko polje, no mine nisu eksplodirale kada su tenkovi prelazili preko njih. Prvi stradali na hrvatskoj strani bio je inženjerac iz Posušja koji je utvrđivao crtu u polju kod benzinske crpke. Iznenađenje je bilo veliko i srpske snage su ga u potpunosti iskoristile. Za zaustavljanje srpskoga napada iz Šujice je poslano nekoliko skupina: protuoklopna iz Brigade Vukovarskih veterana, dvije skupine voda "Zrinski" od kojih je jedna poslana na "Adria Ski" zbog prosudbe da slijedi napad iz smjera Zlosela, protuoklopna skupina 4. brigade ZNG iz bojne koja je bila u Livnu, vod specijalne policije "BATT", dvije novoustrojene satnije TO Tomislavgrad. Dio tih

¹⁴⁵ LUKA ZUBIĆ, "Znanaglina u plamenu", u: *Međaš, list 7. motorizovane brigade*, 3, Kupres, 3. 12. 1992., str. 4; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 31; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 192.

¹⁴⁶ S. LISICA, *Komandant bez potrebe*, str. 316-319; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 31.

¹⁴⁷ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 31-32.

postrojbi stigao je iz Šujice nadomak Donjega Malovana i pod vatrom srpskih tenkova neorganizirano se povukao nazad uz ljudske i materijalne gubitke. Nije isključeno da je bilo i drugih manjih postrojbi koje su slane u pomoć. Uz to, nekoliko taktički zapovjednika razine vod – satnija nije bio na crti, već po raznim poslovima u zaleđu, u Šujici i Tomislavgradu. Uz loše vrijeme takvoj nekoordinaciji pogodovao je i slom sustava veza među hrvatskim postrojbama na Čajuši, benzinskoj crpki i Pogancu, pa hrvatske snage u Donjem Malovanu nisu znale za proboj srpskog oklopništva kod benzinske crpke blizu Gornjega Malovana. Iznenadene, bez međusobne koordinacije razbijene hrvatske postrojbe su se uz velike ljudske i materijalne gubitke povukle s Kupreške visoravni. Najveće gubitke hrvatske snage imale su u samom polju, dio u neutvrđenim rovovima, a dio u dolasku pred tenkovsku kolonu, poput 15 Vukovaraca u tri vozila koji su poslani na protuoklopnu intervenciju iz sela Galečić južno od Šujice. Jedna od boljih ilustracija kaosa na hrvatskoj strani jest pokušaj izvlačenja ranjenoga zapovjednika TO Tomislavgrad Željka Glasnovića. On je tijekom dana ranjen kod sela Botun i pokušalo ga se izvući na traktoru preko Kukavica, Rilića i prometnice Kupres – Šujica. Na putu su ušli u srpsku kolonu i uspjeli se vratiti u Kukavice gdje su bila dva voda vojnika i policajaca. Glasnović i tri ranjenika potom su izvučeni na nosilima preko Mračaja u Bugojno. Bataljun TO Tomislavgrad iz oba Malovana kroz šumu se iznad sela povukao prema Šujici.¹⁴⁸ Studenti, HOS-ovci, dio Gruđana i Posušana s položaja Čajuša, po nekim procjenama oko 130 osoba, povukli su se preko Malovanske poljane prema Cincar planini. U lutanju po snijegu i velikoj hladnoći dio se dokopao Livna i Šujice, no dio je završio u Glamočkom polju gdje su u selu Docu 11. travnja imali sukob sa srpskim snagama. Poginulo je šest, a zarobljeno 11 pripadnika HVO-a i HOS-a, dok

¹⁴⁸ MKSJ: Policijska uprava Splitsko-dalmatinska, Ratni put SJP "BATT", br. 511-12-48-VT-22/97 od 31. 12. 1997.; 4. *gardijska brigada Hrvatske vojske – Pauci*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, Zagreb, 2011., str. 196; D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 32; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 37-38, 40-41, 193-194; <https://direktno.hr/direkt/tragicna-prica-heroja-s-kupresa-pa-necu-valjda-ja-ostati-tamo-ako-bude-rata-369091/>, TANJA BELOBRAJDIĆ, *Tragična priča heroja s Kupresa: "Pa neću valjda ja ostati tamo ako bude rata?"*, (10. 4. 2025.); B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu".

je srpski TO imao dva poginula borca. Zarobljenici su prebačeni u Knin i razmijenjeni 14. svibnja.¹⁴⁹

Prema izvješću Komande 2. vojne oblasti srpski napad 10. travnja okončan je zauzimanjem Gornjeg i Donjega Malovana uz gubitak jednog tenka T-55. Hrvatski gubitci procijenjeni su na oko 100 poginulih vojnika. Prema istom izvoru srpske su snage na crti Donji Malovan – Donje Ravno zaustavljene "radi sređivanja, popune i pripreme za produženje napada na komunikaciju Šujica – Livno".¹⁵⁰ Način na koji su srpske snage općenito napredovale tih dana potvrđuje da nakon borbi i teritorijalnoga pomaka nisu bile u stanju za daljnji prodor bez odmora, sređivanja borbenog poretka i popune. I to se upravo dogodilo 10. travnja kada su nasuprot njih između Donjega Malovana i Šujice, po svemu sudeći, bili samo pripadnici bojne "Zrinski" u području Stržnja i vod bojne "Frankopan" na području Crnog vrha.¹⁵¹ Uza sređivanje i popunu vrlo je vjerojatno da su srpske snage čekale i dolazak tenkova M-84 radi nastavka napada. Jača obrana Šujice organizirana je 11. travnja, premda je prilično teško utvrditi tko je sve bio angažiran na crti. Koliko je to velik problem, vidi se iz jedinog izvješća, koje sam do sada pronašao, a koje se uzgred dotiče i tih borbi. Radi se o izvješću bojne "Kralj Tomislav" iz sastava specijalnih postrojbi GS HV-a od 24. svibnja 1992. Prema tome izvješću je 10. travnja bojna sa 120 vojnika iz Zadra stigla u Tomislavgrad, prenoćila u gimnaziji i ujutro 11. travnja izišla na položaje uz cestu prema Donjem Malovanu. S obzirom na to da lijevo od ceste u području Crnoga vrha nije bilo nikoga, bojna je dio snaga odvojila i za to područje i držala ga do sljedećeg dana, 12. travnja kada ga je predala vodu iz Ljubuškog. Ostatak položaja predan je istoga dana bojni "Frankopan" nakon čega se bojna prebacila u Livno. Prema

¹⁴⁹ ĐURO JOSIPOVIĆ, "Kontinuitet koji se ne smije prekinuti", u: *Glamočki borac, list 5. lake pješadijske brigade*, Glamoč, 20. 5. 1994., str. 1-3; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 41-42, 44-47, 55-57, 62-63, 170-171.

¹⁵⁰ MKSJ: Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10736-2125 od 10. 4. 1992.

¹⁵¹ T. ŠULJ, *Bojna Frankopan*, str. 228-231; Izjava Tomislava Sablje dana autoru 25. 4. 2026.

izvješću bojna nije imala borbeni kontakt sa srpskim snagama.¹⁵² Prema drugim izvorima, odnosno sjećanjima, na rubu šume Crni vrh zapadno od magistralne ceste Kupres – Šujica obranu je 11. travnja organizirao vod bojne "Frankopan" s 23 vojnika i jednim protuoklopnim topom SPG-9. Na njihovu lijevom krilu na crti Karagin vrh – Babice navodno je bio dio odreda TO Tomislavgrad. Desni susjed "Frankopana" bio je vod iz Ljubuškoga s 50 vojnika oko ceste na zavoj u predjelu Stržanj. Zapadno, na Arapovini bila je skupina od oko 20-30 vojnika bojne "Zrinski" i skupina bataljuna TO Tomislavgrad. Poslijepodne je iz Kumrovca stigao ostatak bojne "Frankopan". U Šujicu je 12. travnja stigla 3. bojna 126. brigade HV-a koja se 14. travnja povukla zbog loše organizacije obrane, a na bojištu je ostala satnija dragovoljaca iz Sinja. Među postrojbama koje su se tih dana pojavile u Šujici bile su i: satnija dragovoljaca 123. brigade HV-a, minobacačka bitnica satnije HOS-a "Ante Paradžik" iz Osijeka, vod od oko 40 HOS-ovaca iz Orahovice, vod izvidnika 2. A brigade ZNG-a, skupina HOS-ovaca iz Sinja. Bez sumnje je bilo još manjih skupina, a navodno ih je u jednom trenutku bilo 28. Sve te postrojbe, uz vojnike HVO-a Tomislavgrad, definitivno su zaustavile srpski napad koji je intenzivno trajao nekoliko dana.¹⁵³

Komanda Kninskoga korpusa prijavila je 11. travnja da se nalazi neposredno ispred sela Šujica i najavila nastavak napada na smjeru Donji Malovan – Šujica – Tomislavgrad – Livno s ciljem, "razbiti ustaške snage u reonu Šuica, ovladati istom i stvoriti uslov za dalja dejstva ka Duvnu i Livnu".¹⁵⁴ Bilo je to pretjerivanje jer su pripadnici bojne "Frankopan" s protuoklopnim topom SPG-9 pogodili jedan tenk nakon čega je srpski napad stao. U zaustavljanju srpskoga

¹⁵² Hrvatska, Središnji vojni arhiv, Kabinet ministra obrane RH: Bojna "Kralj Tomislav" Zadar, Izvješće, br. 157-1HB/92 od 24. 5. 1992.

¹⁵³ VP 2148 Sinj, Izvješće o povratku 3. bojne 126. brHV iz Šuice, br. 855-1 od 15. 4. 1992.; T. ŠULJ, *Bojna Frankopan*, str. 231; Sandra Nižić, "Razgovor: Zdenko Lučić, brigadni general HVO-a te zapovjednik Jedinice za posebne namjene iz Ljubuškog", 11. 4. 2025. <https://www.ljportal.com/razgovor-zdenko-lucic-brigadni-general-hvo-a-te-zapovjednik-jedinice-za-posebne-namjene-iz-ljubuskog-99839/> (15. 4. 2026.); Dio rukopisa Ilije Vučure o brigadi "Kralj Tomislav"; Izjava Željka Šiljega dana autoru 20. 4. 2026.

¹⁵⁴ HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-1961 od 11. 4. 1992.

napada važna je bila i zapriečna vatra minobacača 120 mm i topova 130 mm. Ništa manje nije bilo važno ni miniranje ceste Šujica – Kupres na velikom zavoju kod Stržnja 12. travnja koju tenkovi nisu mogli proći.¹⁵⁵ U borbeni izvještaj Komande 2. vojne oblasti za 12. travnja unesen je podatak da Kninski korpus nastavlja uspješno djelovanje prema Šujici i Livnu, da je izbio na "obod" sela Šujice, a da su Livno i Tomislavgrad u dometu njegova topništva.¹⁵⁶ Toga je dana pri izviđanju hrvatskih položaja iznad Šujice oboren MIG-21 iz 117. avijacijske brigade iz Bihaća, a pilot zarobljen.¹⁵⁷ Kninski je korpus 13. travnja nastavio "sa izvođenjem ofenzivnih borbenih dejstava na pravcu: Kupres – Šuica – Livno i Glamoč – Korićina – Livno", kao i da su počele borbe na smjeru Livno – Bosansko Grahovo.¹⁵⁸ To znači da je smjer Donji Malovan – Šujica uklopljen u širu operaciju zauzimanja Livna jer je TG-1, u cjelini ili kao dio, poslana u Glamoč radi sudjelovanja u tom napadu.¹⁵⁹ Kninski korpus 13. travnja nije napravio nikakav pomak prema Šujici kao što to nije učinio ni 14. travnja, kada je najavljen nastavak napada prema Livnu, uz bolju organizaciju, izviđanje, preraspodjelu snaga i pravilniju raspodjelu sredstava potpore.¹⁶⁰ Za 15. travnja planiran je napad na smjerovima Ravno – Zahum i Donji Malovan – Šujica – Galečić.¹⁶¹ Za nekoliko sljedećih dana nedostaju dnevna izvješća Kninskoga korpusa, a njegova djelatnost je u kratkim crtama dostupna u nekoliko izvještaja Komande 2. vojne.

¹⁵⁵ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 33; T. ŠULJ, *Bojna Frankopan*, str. 228-231; B. PAPIĆ, "Tomislavgrad u Domovinskom ratu"; Dio rukopisa Ilije Vučure o brigadi "Kralj Tomislav".

¹⁵⁶ Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10736-2180 od 12. 4. 1992.

¹⁵⁷ BOJAN DIMITRIJEVIĆ – MILAN MICEVSKI, *117. lovački avijacijski puk. 352. izviđačka avijacijska eskadrila. 200. vazduhoplovna baza, Galaksija*, Niš, 2015., str. 156.

¹⁵⁸ HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-1998 od 13. 4. 1992.

¹⁵⁹ DAVOR MARIJAN, "Borbe za Livno u travnju 1992. - prilog istraživanju", u: *Hercegovina*, 7, serija 3, Mostar, 2021., str. 289-291.

¹⁶⁰ HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-1998 od 13. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-2016 od 14. 4. 1992.

¹⁶¹ HR-HMDCDR-7: Komanda 11. OG, Operativni izveštaj br. 3 dopuna, str. pov. br. 7-3 od 13. 4. 1992.

U izvještaju za 16. travnja stoji podatak da su postrojbe Kninskoga korpusa bile težišno angažirane na smjerovima Kupres – Malovan – Šujica i Glamoč – Livno te da su "vršile sređivanje borbenoga rasporeda i pripreme za dalja dejstva ka Šujici i s. Zahum".¹⁶² U izvješćima od 17. i 18. travnja navedeno je da Korpus utvrđuje crtu i priprema se za daljnja djelovanja.¹⁶³ Za 20. travnja težište djelovanja korpusa bilo je "na zadacima vezanim za teritoriju kupreške visoravni".¹⁶⁴ Iz izvještaja pisana dan poslije očito je da su ti zadatci na utvrđivanju dostignute crte, što navodi na zaključak da je JNA odustala od namjere prodora preko Šujice prema Livnu.¹⁶⁵ Korpus je prešao u obranu na crti: sjeverne padine Gluvinoga vrha – kota 1482 – zaselak Duvnjaci u Donjem Malovanu – Široka kosa – tt 1185 – Zanaglina – sjeverne padine Zanaglinske šume – Donji Mušić – Velika Kozjača tt 1220 – Vršić tt 1239 – Donje Ravno – Razvršće tt 1565.¹⁶⁶

Borbe za Kupres, posebice od trenutka kada su počeli srpski uspjesi na taj dio bojišta dovele su i neke istaknute dužnosnike obrambenoga sustava Republike Hrvatske, poput Miroslava Tuđmana i generala Janka Bobetka, kao i političare Matu Bobana i Vicu Vukojevića. General Bobetko je 10. travnja imenovan zapovjednikom hrvatskih snaga na Južnom vojištu i u svom viđenju rata tvrdi da je 11. travnja 1992. u Tomislavgradu zatekao atmosferu napuštanja Šujice i "silaska četnika od Kupresa prema Šujici". Bobetko spominje samovoljno povlačenje satnije 126. brigade Hrvatske vojske, što su spremale učiniti i druge snage. "Rekao sam da ćemo, ako noćas održimo Šujicu, spasiti cijeli taj prostor", piše Bobetko, te da "ako Šujica padne, bitka za ovaj

¹⁶² MKSJ: Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10736-2273 od 16. 4. 1992.

¹⁶³ MKSJ: Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10/36-2273 od 16. 4. 1992.; MKSJ: Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10/36-2297 od 17. 4. 1992.

¹⁶⁴ Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10/36-2382 od 20. 4. 1992.

¹⁶⁵ Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10/36-2400 od 21. 4. 1992.

¹⁶⁶ Dnevno izvješće VOS Sjeverozapadna Hercegovina od 13. 5. 1992., str. pov. br. 66/92.

prostor je završena".¹⁶⁷ Očito je da Bobetko sebi pripisuje zasluge za obranu o čemu se dade raspravljati. Što se tiče satnije 126. brigade, u pitanju je zapravo bila bojna, koja je stigla 12. travnja i čija se glavina povukla dva dana poslije. S ciljem konsolidiranja stanja i poticanja učinkovitije organizacije HVO-a, general Bobetko imenovao je pukovnika Žarka Tolu za zapovjednika obrane Tomislavgrada, a brigadira Miljenka Crnjca za koordinatora obrane na pravcu Tomislavgrad – Prozor – Konjic.¹⁶⁸

Razmatranje o borbama za Kupres

Borbe na Kupreškoj visoravni u travnju 1992. među onima su koje se navode kao primjer nagle eskalacije rata u Bosni i Hercegovini. Po mnogo čemu te su borbe bile najava niza sličnih do okončanja rata 1995. godine. No kao jedne od prvih, posebice su indikativne i poticajne za utvrđivanje temeljnih značajki vojski iz kojih će poslije nastati nacionalne vojske Hrvata, Srba i Muslimana (od 1994. Bošnjaka). Poticajne su i za klasificiranje sukoba, što je to uopće bilo: agresija Hrvatske na Bosnu i Hercegovinu, kao što unisono tvrde srpski publicisti, srpska agresija na Hrvate, kako se to tumači s hrvatske strane ili ogledni primjer sukoba u sklopu građanskog rata u toj republici. S obzirom na nacionalni sastav općine Kupres, to je bio sukob lokalnih Hrvata i Srba u koji su se uključili njihovi sunarodnjaci iz okolnih općina. Jezikom ere samoupravnoga socijalizma koja je okončana nepune dvije godine prije, bio je to sukob naoružanog naroda mobiliziranog po nacionalnoj osnovi i na organizaciji TO. Raspadajuće strukture Teritorijalne obrane SR BiH su i najbliže nekom točnom određenju nacionalnih vojski, s tom razlikom da je njezino naoružanje oduzela JNA još 1990. i s njim naoružavala Srbe, pa je primjerice dio oružja livanjskoga TO-a u studenom 1991. iskorišten za naoružanje vojnika koji su obučavani u Školskom centru oklopnih i mehaniziranih snaga u Banja Luci.¹⁶⁹ Hrvatske snage naziv

¹⁶⁷ JANKO BOBETKO, *Sve moje bitke*, Vlastita naklada, Zagreb, 1996., str. 201, 205.

¹⁶⁸ *Isto*, str. 214-215.

¹⁶⁹ MKSJ: Komanda 5. korpusa, Predaja naoružanja i municije, naređenje, pov. br. 1-431 od 20. 11. 1991.; HR-HMDCDR, kut. 10024: Komanda 30. partd, Izvod iz zapovesti k-danta 30. partd, str. pov. br. 481-2 od 19. 3. 1992.

TO koristile su do 8. travnja kada su preimenovane u Hrvatsko vijeće obrane, pa su kroz sukob i promijenile svoje ime. Uklopljenost Srba u koherentnije strukture TO i JNA bila je organizacijska prednost koja se usprkos nizu slabosti pokazala uspješnijom. No ta uspješnost bila je odraz onoga spleta okolnosti u kojem su Srbi kao najbrojniji dio starješinskoga kora u Oružanim snagama od JNA i dijela TO na temelju njihove materijalne baze napravili tri srpske vojske.

Izvan kategorije "naoružanog naroda" bili su vojnici na odsluženju vojnoga roka u JNA, najvećim dijelom u sastavu tenkovskih posada 9. oklopnog bataljuna i tenkovske čete 51. mehanizirane brigade, s tim da to nisu bili isključivo Srbi. S hrvatske strane to su uglavnom bili vojnici iz Vukovara i Specijalnih postrojbi GS HV-a od kojih je velik broj njih bio rođen ili podrijetlom iz BiH. U dokumentima JNA tvrdi se da su 10. travnja u borbama na smjeru Šujica – Tomislavgrad razbijene "tri ustaške brigade (106. br ZNG Osječka, 1. brigada ZNG (Splitska) i Vukovarska brigada)".¹⁷⁰ Brigada Vukovarskih veterana, poslije 204. brigada HV-a doista je imala jednu borbenu skupinu na Kupresu za koju se na mrežnim stranicama može naći podatak od oko 130 ljudi.¹⁷¹ Ta brigada je na jesen 1992. postala osnova za ustroj 5. gardijske brigade HV-a i nije mi poznato njezino mjesto u sustavu hrvatske obrane do tada. Vjerojatno za nju treba vezati tvrdnju o 106. brigadi HV-a na Kupresu. Takva brigada je doista postojala u Osijeku, no na Kupresu nije bila. Vjerojatno je u jednom od uništenih vozila Vukovarske brigade bio poneki dokument 106. brigade što sugerira da je to vozilo prethodno bilo u Osijeku. Prva brigada ZNG-a nije bila iz Splita već iz Zagreba i u drugoj polovici travnja jedna njezina desetina (odjeljenje) bila je u sastavu obrane Šujice.¹⁷² Iz splitske 4. brigade ZNG-a na područje Kupresa poslana je 6. travnja protuoklopna skupina od pet gardista.¹⁷³ Iz Specijalnih postrojbi GS HV-a bio je relativno velik broj vojnika: iz bojne "Zrinski" oko 40

¹⁷⁰ HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-1961 od 11. 4. 1992.

¹⁷¹ <https://direktno.hr/direkt/tragicna-prica-heroja-s-kupresa-pa-necu-valjda-ja-ostati-tamo-ako-bude-rata-369091/>, T. BELOBRAJDIĆ, *Tragična priča heroja s Kupresa: 'Pa neće valjda ja ostati tamo ako bude rata?'*, (10. 4. 2025.).

¹⁷² Pregled internih veza UKV stanica kanal br. 2. – Šuica od 23. 4. 1992.

¹⁷³ 4. gardijska brigada Hrvatske vojske – Pauci, str. 196.

pripadnika od kojih su u borbama u Kupresu poginula tri pripadnika, a jedan je preminuo u splitskoj bolnici od posljedica ranjavanja. Iz bojne "Matija Vlačić Ilirik" bio je vod jačine oko 20-30 ljudi iz kojega su poginula dvojica pripadnika.¹⁷⁴ U obrani Šujice od 10. travnja angažirani su bili pripadnici bojni "Frankopan" i "Kralj Tomislav". Sveukupno bi se moglo reći da je iz ZNG-a i HV-a u borbama na Kupresu bilo oko 200-250 vojnika. Iz sastava hrvatske TO, odnosno HVO-a moglo je biti maksimalno 2650 osoba, od čega je oko 1100 bilo iz Tomislavgrada.

Hrvatska strana je na širem području Južnoga bojišta, tj. na dijelu od Livna do Stoca imala pod nadzorom općinske štabove TO i zonski štab u Livnu čije postojanje nije došlo do izražaja u borbama. To se može reći i za Stožer Herceg-Bosne koji je tijekom borbi za Kupres promijenio dva zapovjednika (Anđelka Mikulića i Vladimira Pera-ka). Utjecaj na stanje toga stožera se nakon 3. travnja slabo ili nikako osjećao, a dokumentirano nikako. Zbog toga ima osnova za zaključak da je u borbama za Kupres hrvatsko zapovijedanje ostalo na taktičkoj razini premda ne i naročito uspješno. U zoni borbi oko Kupresa u noći 6./7. travnja zapovijedanje je preneseno na zapovjednika TO Tomislavgrad Željka Glasnovića i to trenutku masovnog osipanja Kupreške bojne. Snage kojima je tada Glasnović zapovijedao bile su malobrojne i sposobne tek za manje okršaje bez izgleda na uspjeh. Glasnović je do 7. travnja bio zapovjednik u zoni Donji Malovan – Gornji Malovan – Rilić, a potom ga je naslijedio netko iz Brigade Vukovarskih veterana. Tko je to konkretno bio, nisam uspio utvrditi. Dovođenje pojačanja tijekom bitke ukazuje na neformalne veze gdje se može pretpostaviti utjecaj ministra obrane Republike Hrvatske Gojka Šuška. Na to ukazuju činjenice da su Specijalne postrojbe GS HV-a bile vezane za njega, a ne za načelnika Glavnoga stožera.¹⁷⁵

Tijekom rata i poraća srpska je publicistika borbe za Kupres prikazivala posljedicom iznenadnoga hrvatskog napada i agresijom Republike Hrvatske, što ni dalje nije rijedak slučaj. Kupreška operacija se

¹⁷⁴ 1. hrvatski gardijski zdrug, str. 36, 49; D. PEJČINOVIĆ, *Bilo jednom na Kupresu*, str. 113.

¹⁷⁵ U tom smislu Specijalne postrojbe GS HV-a imale su ulogu koju će od sredine 1994. imati 1. hrvatski gardijski zdrug.

nije realizirala "u trku", kako tvrdi general Ratko Mladić.¹⁷⁶ Ona je planirana u sklopu većega plana pod imenom *Krajina-92*. S vojničke točke gledišta, Kupres je bio prva zahtjevna zadaća kako za hrvatski, tako i za srpski TO. Naoružani narod na teritorijalnoj, kao i na dragovoljačkoj osnovi nije bio uporabljiv za zahtjevnije zadaće. Mnogo je bolje stajala JNA, kao operativna komponenta srpskih oružanih snaga. Ona je na Kupreškoj visoravni postavila dobitnu formulu srpske vojske. Do pobjede se dolazilo na gusjenicama oklopnih vozila i s topništvom što je bila prednost kojoj do kraja rata ostala dva sudionika bosanskohercegovačke drame nisu uspjela parirati. Usprkos porazu, hrvatske su snage preventivnim napadom omele srpske planove u jugozapadnoj Bosni, prvenstveno prema Livnu čija je obrana bila jedan od tri ključna hrvatska uspjeha (druga dva su kod Bosanskoga Broda i prijevoja Stolovi između Stoca i Neuma) koji su utjecali na opstanak Bosne i Hercegovine, kao i za stabilnost južne Dalmacije. Puno značenje te obrane došlo je do izražaja 1994.-1995. u završnim borbama za oslobađanje Hrvatske i opći rasplet rata.¹⁷⁷

Hrvatski gubitci u borbama za Kupres bili su vrlo veliki. Srpska strana je do jutra 13. travnja registrirala 131 poginulu osobu: 43 u Donjem Malovanu, 36 u Gornjem Malovanu, 16 u Zloسلu, 10 južno od Kupresa, sedam u Kupresu, sedam u Ravnom, šest u Botunu i Kukavicama, četiri u Rastičevu i dva na farmi Klade. Kod dijela tih lokacija nije se dublje ulazilo u šumu zbog opasnosti.¹⁷⁸ Prema podacima iz 1994., u borbama je poginulo 157 osoba od kojih iz općine Kupres 29 vojnika i 19 civila.¹⁷⁹ U *Spomenici HVO i Bosanskoj knjizi mrtvih* nalaze se različiti podaci o poginulima, jer su kriteriji popisa bili različiti, negdje po mjestu rođenja, a negdje i po mjestu pogibije. No sigurno je najviše poginulih bilo s Kupresa, potom Tomislavgrada (19, odnosno 21) i Posušja (9). Iz Gruda su bila četiri poginula, a iz Ljubuškog jedan. Nestalima se vodi još 10 vojnika HVO-a, šest iz Gruda i četiri iz Posušja. Iz Brigade Vukovarskih veterana poginulo je 15 osoba od

¹⁷⁶ JOVAN JANJIĆ, *Srpski general Ratko Mladić*, Matica srpska, Beograd, 1996., str. 50, 52-53.

¹⁷⁷ D. MARIJAN, "Borbe za Livno u travnju 1992.", str. 277-278.

¹⁷⁸ HR-HMDCDR-7: Komanda 11. OG od 13. 4. 1992. u 09,00.

¹⁷⁹ A. ČIČAK, "Kako smo branili Kupres", str. 27.

kojih su tri zasigurno bili stranci. Iz Specijalnih postrojbi GS HV zaključno s 10. travnjem poginuo je pet gardista, a šesti je preminuo od posljedica ranjavanja četiri dana prije. Iz protuoklopne skupine 4. brigade ZNG-a od pet gardista 10. travnja poginula su četiri. Iz Specijalne jedinice policije BATT poginuo je jedan specijalac koji je u *Bosanskoj knjizi mrtvih* kategoriziran kao civil.¹⁸⁰ To je još jedan primjer koliko su popisi stradalih kompleksni za izradu.¹⁸¹ No čini se sigurnim samo da je na hrvatskoj strani većina poginula 10. travnja i da je to po gubitcima možda i najteži dan u povijesti HVO-a.

Prema prvim podacima nakon rata, Srbi su na Kupreškoj visoravni imali 85 poginulih i 154 zarobljene osobe.¹⁸² Dušan Marić navodi osam poginulih vojnika i dobrovoljaca, 45 teritorijalaca (31 u Kupresu, sedam u Malovanu, tri u Zanačlini, dva u Riliću, jedan u Botunu i jedan u Ravnom), te devet poginulih civila (tri u Donjem Malovanu, tri u Botunu, dva u Zanačlini i jedan u Kupresu). Zarobljeno je 180 teritorijalaca i civila od kojih je 20 navodno umrlo u hrvatskim logorima.¹⁸³ Prema nedavno iznesenim podacima Republičkoga centra za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica iz Banja Luke poginula je 61 osoba srpske nacionalnosti, a 22 su zarobljene i umrle u hrvatskom zatočeništvu.¹⁸⁴ Premda se u radu na jednom

¹⁸⁰ MKSJ: Policijska uprava Splitsko-dalmatinska, Ratni put SJP "BATT", br. 511-12-48-VT-22/97 od 31. 12. 1997.; Ministarstvo hrvatskih branitelja iz domovinskog rata Županije zapadnohercegovačke od 21. 3. 2022., Poginuli i nestali hrvatski branitelji u travnju 1992. godine na Kupresu; 1. *hrvatski gardijski zdruk*, str. 36, 49; 4. *gardijska brigada Hrvatske vojske*, str. 196, 417; 5. *gardijska brigada Hrvatske vojske – Sokolovi*, Ministarstvo obrane Republike Hrvatske, Glavni stožer Oružanih snaga RH, Zagreb – Vinkovci 2025., str. 75; *Spomenica poginulim i nestalim braniteljima HVO-a, I-II*, Solvej, Mostar, 2000.; MIRSAD TOKAČA, *Bosanska knjiga mrtvih: Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991-1995*, Istraživačko dokumentacioni centar, Sarajevo, 2012., knjiga 4.

¹⁸¹ O tom problemu kod DAVOR MARIJAN – ANTE NAZOR – ZLATAN MIJO-JELIĆ – PETAR KOLAKUŠIĆ, *Domovinski rat i zločini nad Hrvatima u Bosni i Hercegovini 1991.-1995.*, Udruga Hrvatska zvona – Hrvatski memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata, Zagreb – Mostar, ²2000., str. 641.

¹⁸² J. JANJIĆ, *Srpski general Ratko Mladić*, str. 50-51.

¹⁸³ D. MARIĆ, *Sinovi Vitoroga*, str. 32-33.

¹⁸⁴ *Atlas zločina nad Srbima tokom odbrambeno-otadžbinskog rata I: 1992.*, Republički centar za istraživanje rata, ratnih zločina i traženje nestalih lica, Banja Luka, 2022., str. 42-55.

mjestu referiraju na članak iz *Polemosa*,¹⁸⁵ koji je pisan uglavnom na srpskim izvorima, "naučni" pristup ove institucije dobro oslikava tvrdnja da "početkom aprila 1992. godine nije bilo vojnika JNA na području Kupresa, a imajući u vidu da VRS još nije bila formirana, Srbi Kupresa nisu imali mogućnost organizovane odbrane".¹⁸⁶

Hrvatski gubitci u materijalno-tehničkim sredstvima također su bili veliki i to uglavnom 10. travnja. Jedan tenk T-55 je uništen, a drugi zarobljen, kao i dvije samohotke M-36, dva protuoklopna topa ZIS, jedan minobacač 82 mm, tri netrzajna topa, veći broj "zolja", četiri rovokopača, osam motornih vozila sa streljivom i veće količine streljačkog naoružanja. U srpskim dokumentima spominje se i zarobljavanje jedne haubice, za koju nisam pronašao potvrdu da je uopće bila u hrvatskom naoružanju tijekom borbi.¹⁸⁷ Srpski su gubitci u materijalno-tehničkim sredstvima nepoznanica, iako su bili manji. U borbama na smjeru Zlosela – Kupres 7. travnja imali su tri oštećena tenka. Nije poznat stupanj oštećenja, no čini se da su oklopnjaci za određeno razdoblje bili izbačeni iz borbe, pa ih je hrvatska strana smatrala uništenim. U napadu 10. travnja imali su uništen tenk T-55. Iznad Šujice oboren je jedan MIG-21. Stavka u kojoj usporedba nije uopće moguća jest omjer uništene civilne imovine. Za razliku od hrvatskih i muslimanskih, srpska sela su gotovo neoštećena preživjela travanj 1992.

Zaključak

Borbe za Kupres u travnju 1992. spadaju među prve velike sukobe u Bosni Hercegovini. Bio je to sukob Hrvata i Srba, u ogromnoj većini bez borbenog iskustva, dijelom organiziranoga po strukturama TO i partizanskih brigada JNA. Hrvati i Srbi sporili su se oko mjesta Kupresa u budućoj teritorijalnoj jedinici na temelju Cutileirova plana. S obzirom na viđeno u ratu u Hrvatskoj, ne čudi da je oružani sukob

¹⁸⁵ D. MARIJAN, "Borbe za Kupres 1992. u travnju 1992.", str. 11-49.

¹⁸⁶ *Atlas zločina nad Srbima tokom odbrambeno-otadžbinskog rata I: 1992.*, str. 40, 56.

¹⁸⁷ MKSJ: Komanda 2. VO, Borbeni i operativni izveštaj, str. pov. br. 10736-2125 od 10. 4. 1992.; HR-HMDCDR-7, kut. 10: Komanda 9. korpusa, Redovni borbeni izveštaj, str. pov. br. 4-1961 od 11. 4. 1992.

bio jedino rješenje. Nakon referenduma o neovisnosti BiH, Srbi su počeli ubrzane pripreme za rat u kojima se mogu prepoznati neki od strateških ciljeva koji su formalno usvojeni 12. svibnja 1992. Angažman na Kupresu uklapa se u prvi od tih ciljeva, teritorijalnu jedinicu i razgraničenje od druga dva bosanskohercegovačka naroda. Sukob na Kupreškoj visoravni počeo je 3. travnja, a priveden je kraju 10. travnja srpskom pobjedom i velikim porazom hrvatskih snaga. Borbe su odlučile materijalno-tehnička sredstva JNA koje su desetljećima financirali svi građani Jugoslavije, a koja su u konačnici najvećim dijelom prevedeni u srpsko vlasništvo. Hrvati su poraz u preventivni napad ublažili rastrojavanjem srpskih planova u jugozapadnoj Bosni i stvaranjem kontinuirane crte na tom dijelu bojišta na koju se potom uvezala crta hrvatskih i muslimanskih snaga u središnjoj Bosni. U dosadašnjim analizama borbi za Kupres prevladavali su srpski izvori, odnosno gradivo Jugoslavenske narodne armije. Ta je vrsta izvora, bez sumnje, i najbrojnija, no nezaobilazni su i dokumenti hrvatskih političkih i vojnih tijela s Kupresa i upravo je njihovo korištenje unijelo novo svjetlo u dio zbivanja koji je do sada bio nepoznanica.